

RUS JEOPOLİTİK DÜŞÜNCESİNDE MİSYON ARAYIŞLARI

Nazim CAFERSOY*

The demise of the Eastern Block along with the Soviet Union has marked the beginning of a new era for Russia. As a country that lost a huge empire without even fighting a war and was reduced to a weak position, with a tendency to make concessions to the West, Russia has not yet managed to define its new, and particularly external, identity in the last decade. It not only failed to decide in whether to opt for a Western or an Eastern option or a combination of the two in a Eurasian one as well as a contrasting nationalist one.

Although the cooperation period with the West that was started with Gorbachov in 1985 continued during the first year of the Yeltsin period; since the West failed to satisfy the expectations of the pro Western movement, these expectations have become elements that supported the search for a strategic mission in Russia, which was defined as "the other Europe" by Braudel. With respect to this, Russia's search for a new mission gained momentum and ideologically statist Marxist-Leninist approach gave way to statist yet traditional geopolitical concerns in Russian strategic thinking. The difficulties of compromise in existing conditions added to this and a serious confusion about geopolitical models with respect to Russia's strategic aspect came to the fore.

This study dwells on Russia's search for a geopolitical model and its theoretical foundations in a historical perspective and analyses the debates on various geopolitical options put forth as well as their practical implications in Russia in the last decade.

Giriş

19 89'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, ardından Doğu Bloğu'nun dağılması ve 1991'de de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çöküşü ile yaklaşık son 50 yıl boyunca uluslararası ilişkiler sistematiğine egemen olan ideolojik çatışma esaslı, iki kutuplu sistem sona erdi. Batı Bloğu "Soğuk Savaş"ı kazanırken, Doğu Bloğu ve bu bloğun lideri olan SSCB kaybeden taraf oldu.

* Araştırmacı, ASAM Rusya-Ukrayna Araştırmaları Masası.
Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı: 4, s. 51-101.

Bu kaybediş sadece Doğu Bloğu'nun çökmesi sonucunu getirmedi, aynı zamanda SSCB'nin yerine 15 yeni devletin doğmasının en önemli nedenlerinden biri oldu. Uluslararası ilişkiler sistemine yeni dâhil olan bu ülkelerden en önemlisi hiç şüphesiz Rusya Federasyonu'ydu. Rusya geniş coğrafyası, sahip olduğu nükleer silahları, doğal kaynakları, kökleri 15. yüzyıla dayanan uzun devlet geleneği ve dünya tarihinin son 50 yılında 2 süper güçten biri olmanın verdiği birikim ile yeni uluslararası sistemin şekillenmesindeki esas rol oynayan ülkelerden biri konumundaydı. Bu bağlamda Rusya'nın hem içe dönük kimlik tanımlaması, hem de uluslararası sisteme ilişkin stratejik tercihleri, dünya sisteminin şekillenmesinde önemli yapı taşlarından biriydi.

Fakat ordusu sıcak bir savaşta yenilmeden büyük bir imparatorluğu kaybeden ve bir anda süper güç konumundan nispeten zayıf, Batı karşısında sürekli tâviz veren bir ülke konumuna düşen Rusya, geçen 10 sene içinde kendi kimliğini, özellikle dışa dönük kimliğini bir türlü tanımlayamadı. Rusya, Batılı mı, Doğulu mu, yoksa her ikisinin birleşimini ifade eden Avrasyalı mı, yoksa milliyetçi bir tercihe sahip bir ülke mi olduğuna karar veremedi. Bu kimlik tanımlaması, özünde Rus stratejik düşüncesinin gelecekteki yönünü ve Rusya'nın uluslararası stratejik tercihlerini de doğrudan belirleyecek bir konu olarak hâlen güncelliğini korumaktadır.

Geçen 10 sene, Rusya için, bir yandan kökleri 18. yüzyıla, Büyük Petro'ya kadar uzanan *Batılı Rusya* tanımlamasını savunanların, diğer yanda düşünsel temellerini bir anlamda Dostoyevski'ye kadar uzatabileceğimiz, fakat sistemli bir yaklaşım halini 1920'lerde alan ve Rusya'nın Batı ile Doğuyu bir araya getiren Avrasyalı bir kimliğe sahip olduğunu iddia edenler, öte yandan da milliyetçi bir çizgiyi savunan ve stratejik tercihlerini de bu çerçevede yapması gerektiğini savunanlar arasında mücadelenin yaşandığı bir dönem oldu. Bu mücadelenin ilk ciddi yansıması kendini Batıcı/Atlantikçi ve Avrasyacı yaklaşımlar arasındaki siyasî ve fikrî mücadele biçiminde göstermiş, Yeltsin döneminde dış politika alanında ciddi politika ayrışmalarını da içeren çok önemli bir boyut kazanmış, Putin döneminde bu mücadele temelde stratejik düşünce alanında ve Rusya'nın stratejik geleceği alanındaki tartışmalar çerçevesinde yoğunlaşmaya ve belirginleşmeye başlamıştır.

1985'den beri SSCB lideri Gorbaçov'la beraber yeniden başlayan Batı ile işbirliği sürecinin Yeltsin döneminin ilk yılında da sürdürülmesine rağmen, Batı'nın Rusya'daki Batı yanlısı akımın beklentilerini karşılayamaması, Braudel'in "Öteki Avrupa" olarak tanımladığı Rusya'da stratejik misyon arayışlarını besleyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Bu bağlamda, Rusya'da yeni misyon arayışları hızlanmış,

Rus stratejik düşünce sisteminde devletçi Marksist-Leninist yaklaşımın yerini yine devletçi, fakat geleneksel jeopolitik anlayışlar almıştır. Buna bir de mevcut koşullarla uzlaşma zorunluluğu da eklenince Rusya'nın stratejik yönü konusunda ciddi bir jeopolitik model karmaşası ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmamızda tarihsel bir derinlikle Rusya'nın jeopolitik model arayışları ve bunun kuramsal temelleri üzerinde duracak, son 10 yılda Rusya için önerilen jeopolitik seçenek tartışmalarını ve bu tartışmaların Rusya'daki pratik yansımalarını değerlendireceğiz.

1. Rusya Devletinin¹ Jeopolitik Gelişimi

Rusya'nın tarihi kolonileşen ülke tarihidir. Onun kolonileşme bölgesi devletin arazisiyle birlikte genişlemiştir.²

Vasilii Klyuçevskiy

Rusya'nın yayılmacılığı coğrafyanın, tarihi koşulların ve özellikle de büyük duklerden, çaralara, imparatorlara ve komünist nomenclaturaya uzanan yöneticilerinin zihniyetinin sonucudur. Bu liderler Rusya'yı dünyada dostu olmayan, sadece kendisine güvenebilecek, başarılı olması için güçlü olması gereken, hayati yaşam merkezlerini düşmandan mümkün olduğu kadar uzakta karşılamaya olanak tanyacak kadar geniş bir ülke olarak görmüşlerdir.³

Dmitriy Trenin

¹ Batıda ve Türkiye'deki akademik literatürde *Rusya devleti* kavramı yerine esasen *Russian state* ve *Rus devleti* kavramları kullanılmaktadır. Oysa Rusya'daki siyasi literatürde bu hususta kullanılan *Rossiyskoe Gosudarstvo* kavramının Türkçe tam karşılığı Rusya devleti kavramıdır. Rusça'daki *Russkoe Gosudarstvo* kavramının karşılığı olan *Rus Devleti* kavramı ise esasen 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyıl başlarına kadar yaygın biçimde kullanılmış, bu tarihten itibaren ise yerini *Rusya devleti* kavramına bırakmıştır. İlk kez 15. yüzyıl sonlarından itibaren kullanılan *Rossiyskoe gosudarstvo (Rusya devleti)* kavramından farklı olarak, *Rus devleti* kavramı günümüz Rusya siyasi literatüründe Moskova merkezli birleşmiş Rus prensliklerinin oluşturduğu 16. yüzyıla kadarki devleti nitelendirmek için kullanılmaktadır. Oysa, bugünkü Rusya Federasyonu devletinin mevcut siyasi coğrafyası esasında 16. yüzyıldan itibaren başlayan yaklaşık 400 senelik genişlemenin sonucunda oluşmuştur. Bu bağlamda çalışmada bugünkü Rusya Federasyonu'nu nitelendirmek için Rus devleti kavramının kullanılmasını hem tarihî unsurlar ve hem de akademik açıdan yetersiz bir kavram olduğunu dikkate aldık ve aynı zamanda Rusya Federasyonu'nun ikinci resmi ismi olan Rusya (devleti) kavramını kullanmayı uygun bulduk. Rus ve Rossiya (Rusya) kavramlarının ortaya çıkış süreciyle ilgili olarak bkz: Pobin Milner-Gulland, *The Russians*, (Malden (US), Blakwell Publishers Inc, 1997), ss. 1-2. özellikle 1. dipnot.

² Vasilii Klyuçevskiy, *Kurs Russkoy İstorii*, (Moskova, Misl, 1987), Cilt 1, s. 50.

³ Dimitri Trenin, *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, (Moskova: Carnegie Moscow Center, 2001), s. 81.

.....
 • **Sadece Büyük Petro'dan**
 • **1914 yılına kadar olan**
 • **dönemde Rusya**
 • **İmparatorluğu günlük**
 • **ortalama 83 km² ve yıllık**
 • **80 bin km² genişlemiştir.**
 • .....

Bir Rus bilim adamı Rusya'nın coğrafya ile ilişkisini tanımlarken geleneksel olarak bu kavramın coğrafi bir mefhum olduğunu, bu ülkenin dış sınırlarının onun kültürel ve uluslararası kimliğini tanımladığını, iç idarî yapılanmanın da siyasal sistemin doğası ile doğrudan ilişkili olduğunu

belirtilir.⁴ Daha 1991 yılına kadar küresel rekabette iki süper güçten biri olan SSCB'nin bu konumunu sahip olduğu ideolojik, askerî ve ekonomik gücünün yanı sıra dünyanın toplam alanının 1/22'sini ve toplam kara parçasının 1/6'sını kapsayan 22,4 milyon km²'lik geniş coğrafi alanına⁵ borçlu olduğunu gözardı etmemek gerekir. Soğuk Savaş'ın yenilen tarafı olan SSCB çözülse de, Rusya Federasyonu'nun küresel jeopolitikteki bugünkü önemi büyük devlet geleneği, diplomatik gücü ve nükleer silahlarının yanı sıra, eski imparatorluk coğrafyasının yüzde 70'ine eşit olan geniş coğrafyasından da kaynaklanmaktadır. Ciddî reform gerektiren askerî gücündeki zaafiyate ve dünya GSYİH'sindeki yüzde 0,8'lik payına⁶ rağmen Rusya, günümüz itibarıyla sahip olduğu ve kendinden sonra gelen en geniş iki ülke olan ABD ve Kanada'nın toplam yüzölçümüne neredeyse eşit olan yaklaşık 17,1 milyon km²'lik alanıyla ve güneydeki Baltık kıyılarından doğudaki Bering Boğazı'na kadar uzanarak 11 saat kuşağına yayılan coğrafyası ile coğrafi bir süper güç konumundadır.⁷

Bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılan Rusya Federasyonu'nun temelini oluşturan Moskova Büyük Knezliği'nin (Prensliğinin) 1462 yılındaki yüzölçümünün sadece 24.000 km² olduğunu⁸ dikkate alırsak, Moskova eksenli Rusya devlet geleneğinde yayılmacılığın en baskın unsurlardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Sadece Büyük Petro'dan 1914 yılına kadar olan dönemde Rusya İmparatorluğu günlük ortalama 83 km² ve yıllık 80 bin km² genişlemiştir.⁹ Tarih, Rusya'nın, Moskova

⁴ Trenin, *The End of Eurasia*, s. 11.

⁵ Nicholas V. Riasanovsky, *The History of Russia*, (New York; Oxford University Press, 2000), (altıncı baskı), s. 3.

⁶ 2001 verileri, kaynak: <http://devdata.worldbank.org/external/CPPProfile.asp?SelectedCountry=RUS&CCODE=RUS&CNAME=Russian+Federation&PTYPE=CP>

⁷ Trenin, *The End...*, s. 20.

⁸ Orest Subtelny, *Ukraine. A history*, University of Toronto Press, 1988, s. 173'den aktaran Dominic Lieven, *Empire: The Russian Empire and Its Rivals*, (New Heaven (US); Yale University Press, 2001), s. 262.

⁹ Serguei Matiounine, *Geopolitical Analysis of the Former Soviet and Current Russian Strategic Conceptions*, (Final Report), Lublin-Poland, Institute of East-Central Europe, 1998, s.16. kaynak: <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/matiouni.pdf>

Knezliği'nin 15. yüzyılın sonunda Novgorod Knezliği'nin ele geçirilmesi-nin ardından başlayan yayılma serüvenini, Korkunç İvan'ın 1552'de Kazan Hanlığı'nı ortadan kaldırmasını müteakip, 20. yüzyılın son çeyreğine kadar aralıksız biçimde devam ettiğini ve bu yayılmanın büyük ölçüde Türk illeri hesabına gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.¹⁰

Bazı tarihçiler üç jeopolitik unsurun, bir anlamda yayılma tarihine dönüşen Rusya tarihini köklü biçimde etkilediğini vurgularlar.¹¹ Bu görüşe göre, her şeyden önce geniş ve seyrek nüfuslu Doğu Avrupa Ovası ve Sibirya, nüfusun Rusya'nın merkezinden daha geniş alanlara yayılması için ideal koşullar oluşturmaktaydı. İkinci olarak, deniz ve dağ yükseklikleri benzeri doğal engellerden yoksunluk bu ülkeyi hem doğu ve hem de batıdan yabancı saldırılarına açık hale getirerek, ülke halkının büyük tehlikelerle karşılaşmasına neden olmaktaydı. Rusya tarihinde 13. yüzyılda doğudan gelerek ülkeyi 15. yüzyıl sonuna kadar egemenliği altında tutan Moğol-Tatar (Türk) saldırısı, 17. yüzyıldan itibaren batıdan gelen Polonya, 18. yüzyıldaki İsveç, 19. yüzyıldaki Fransız ve 20. yüzyıldaki Alman saldırıları bunun en belirgin örnekleriydi. Bu bakımdan Rus çarlarının arazilerini büyütme arzusu basit bir güçlenme ve sahip olma çabasının yanında, daha önemli bir güdünün yani güvenlik endişesinin bir sonucuydu. Engelsiz arazi, güvenliğin "alan derinliği" (*territorial depth*) olarak algılanmasına neden oluyor ve daha fazla güvenliğin, sınırların daha da ötelere ilerletilmesiyle sağlanacağı düşüncesini besliyordu.¹⁴ Aslında 19. yüzyılda Napolyon'un ve 20. yüzyılda da Hitler'in saldırılarının önlenmesinde ülke derinliğinin önemi de bu güvenlik algılamasının hiç de haksız olmadığını ortaya koyan örneklerdi. Henry Kissinger, "yüzyıllar boyu emperyalizmin Rusya dış politikasının temelini oluşturarak, Moskova'dan Pasifik kıyılarına, Orta Doğu kapısından Avrupa'nın merkezine uzanan bölgelere yayıldığını, zayıf komşularını sürekli kontrol altında aldığını ve onları korkutarak doğrudan denetimin dışına çıkmasını önleme çabasında olduğunu" vurgulamaktadır. Kissinger güvenlik endişesi ile başkalarına

¹⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999, (dördüncü baskı), s. XXI.

¹¹ Aleksander Chubarov, *The Fragile Empire: A History of Imperial Russia*, New York, Continuum, , 1999, ss. 5-7. Ayrıca, Rusya devletinin oluşum sürecinde jeopolitik unsurların etkisi için bkz: S.V. Kuleşov ve diğerleri (der), *Natsionalnaya Politika Rossii: İstoriya i Sovremennost*, Moskova, Russkiy Mir, 1997, ss. 9-45.; M.B. İlin, 'Etapı Stanovleniya Vnutrenney Geopolitiki Rossii i Ukraini', *Polis (Jurnal Politicheskie İssledovaniya)*, 1998, Sayı 3, ss. 82-94, <http://www.politstudies.ru/fulltext/1998/3/8.htm>

¹² Chubarov, *The Fragile...*, s. 6.

¹³ Elnur Soltan, 'Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği', *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, Kış 2001, Cilt 6 Sayı 4, s. 66.

¹⁴ Nicolai N. Petro ve Alvin Z. Rubinstein, *Russian Foreign Policy: From Empire to Nation State*, (New York; Longman, 1997), s. 6.

benzeme çabası (*proselytizing zeal*) arasında sıkışan Rusya'nın sürekli sınır tanımadan ilerleme çabasında olduğunu, engellendiği zaman ise öfke dolu, ama sessiz bir içleme içine girdiğini belirtir. Analizciler bu yayılmacılığı güvensizlik duygusu ile açıklamaya çalışırken, Rus yazarlar sık sık bunun bir kurtarıcılık misyonu taşıdığına vurgu yapmışlardır.¹⁵

Öte yandan, engelsiz ve geniş araziler ile uzun sınırlar, Rusya devlet yönetiminin sınırlı ekonomik kaynaklarını ve halkını sürekli seferberlik durumunda tutmasını ve kalabalık bir ordu beslemesini beraberinde getirmekteydi. Bu da doğal olarak Rusya devlet yapılanmasında, Marx'ın 'Asyatik Despotizm',¹⁶ Plehanov'un 'Doğu Despotizmi', Pipes'in 'Patrimonial Monarşi', Sovyet tarihçilerinin 'Zümre Temsili Monarşi' (*estate-representative monarchy*) olarak kavramsallaştırdıkları,¹⁷ kökleri yayılmacılığının başladığı 16. yüzyıla uzanan Rus mutlakiyetçiliğinin (*Russian absolutism*) en önemli nedenlerinden biriydi.¹⁸

Rusya tarihini ciddi biçimde etkileyen üçüncü jeopolitik unsur, bu ülkenin Avrupa ve Asya'yı içine alan Avrasya anakarasının merkezinde bulunması olmuştur. Bu jeopolitik konumu Rusya'nın Asyalılar tarafından Avrupalı, Avrupalılar tarafından da daha çok Asyalı olarak değerlendirilmesine neden olan özgün bir medeniyet olarak görülmesini sağlamıştır.¹⁹ Rusya'nın ilk olarak III. İvan'ın (1462-1505) ülkesini Bizans'ın vârisi olacağını göstermek maksadıyla kabul ettiği,²⁰ aynı anda hem doğuya hem de batıya bakan çift başlı Bizans kartallı ulusal

¹⁵ Henry Kissinger, *Diplomacy*, (New York; Simon and Schuster, 1994), ss. 24-25

¹⁶ Rusya'da iktidarın otoriter yapısının kökenleri konusunda bkz. Karl Marx, *18. Yüzyılda Gizli Diplomasi. Rus Despotizminin Asyatik Kökeni*, (İstanbul; Kaynak, 1992), özellikle ss. 101-126.

¹⁷ Edward Acton, *Russia. The Tsarist and Soviet Legacy*, London, Longman, 1995, (ikinci baskı), s. 17. Ayrıca Rusya'da coğrafya, tarihî gelişim ve siyasal sistem arasındaki ilişki için bkz: Richard Pipes, *Russia under the Old Regime*, (New York, Charles Scribner's Sons, 1974), özellikle ss. 1-58.

¹⁸ Rusya'da siyasal sistemin otoriter temelleri ve kendine özgün tarihsel yapısı için ayrıntılı olarak bkz: Yuriy Pivovarov, Andrey Fursov, 'Russkaya Sstema i Reforma', *Pro et Contra*, Sonbahar 1999, Cilt 4, Sayı 4, ss. 176-197.; Y.S. Pivovarov, A.İ. Fursov, "'Russkaya Sistema" kak popitka ponimaniya Russkoy Istorii', *Polis*, 2001, Sayı 4, ss. 37-48. , <http://www.politstudies.ru/fulltext/2001/4/4.htm> ve ya İngilizce tercümesi için bkz: Yuri Pivovarov , Andrei Fursov, ' "The Russian System:" An Attempt to Understand History', *Social Sciences*, 2002, Cilt 33, Sayı 4, ss. 141-155.

¹⁹ Aleksander Chubarov, *The Fragile...*, s. 7. Rusya'nın bu özgün konumu Dostoyevski tarafından "Avrupa'da köleyiz, ama Asya'da biz bile hakimiz. Avrupa'da barbarız, ama Asya'da biz de Avrupalıyız." biçiminde ifade edilmişti. Kaynak. F.M. Dotaevskii, *Dnevnik Pisatelia*, 3. vol, Paris, YMCA Press, n.d., vol. III, s. 609'dan aktaran Mark Bassin, 'Russian Geographers and the National Mission in the Far East', David Hosoon (der), *Geography and National Identity*, Blackwell, 1994. s. 118. Ayrıca Rusya'nın değişik jeopolitik imajları konusunda bkz: Ladis K. D.. Kristof, 'The Geopolitical Image of the Fatherland: The Case of Russia', *The Western Political Quarterly*, Aralık 1967, Cilt 20, Sayı 4, , ss. 941-954; Iver B. Neumann, *The Geopolitics of Delineating "Russia" and "Europe": The Creation of "the Other" in European and Russian Tradition*, Tom Casier ve Katlin Malfliet (der), *Is Russia a European Power? The Position of Russia in a New Europe*, (Leuven; (Belçika) Leuven University Press, 1998), ss. 17-44.

²⁰ Kurat, *Rusya...*, s. 141

arması da günümüzde bu özgünlüğü sembolize eder niteliktedir. Yayılma sürecini Rus tarihinin alansal boyutu (*spacial dimension*) olarak tanımlayan Trenin de, Rusya geleneğinde arazi ve sınırların kut-sal olduğunu ifade ederken, Rusya'nın genişlemesi sürecini beş model (bölgeleri toplama, genişleyen sınırlar yani kolonileştirme, stratejik sınırlar modeli, onarım modeli, sınırların olmadığı dünya/*Le Monde Sans Frontières* veya devrimci sapma modeli) içinde sınıflandırmaktadır.²¹ Rusya'nın geniş coğrafyasının zorlamasıyla Avrasya devleti vasfını kabullenmek durumunda kaldığını vurgulayan Trenin, genişlemeye dayanan "alan sendromunun" en önemli etkisini devletin niteliğinde gösterdiğini, genişleyen sınırlarla (*moving borders*) stratejik sınırların bu ülkenin ulus devlete dönüşmesini engellediğini belirtir.²² Ayrıca genişlemenin Rusya için bir yaşam tarzına dönüşmesi ve emperyal gerilmenin (*imperial overstretch*) sonucu olması da vurgulanması gereken hususlardır.²³

Rusya'nın jeopolitik yayılışında dikkati çeken diğer önemli husus da bu yayılıştaki denizlere çıkış hedefinin 16. yüzyıldan itibaren en önemli dinamik olarak öne çıktığı, bu hedefin de 18. yüzyılda Baltık Denizi'ne ve 19. yüzyılda Karadeniz ve Hazar Denizi'ne çıkış biçiminde somut-

²¹ Sınırların Rusya tarihindeki önemi üzerine bkz: Josep L. Wieczynski, 'The Frontier in Early Russian History', *Russian Review*, Cilt 31, Sayı 2, Nisan 1972, ss. 110-116. Dmitri Trenin yayılma modeline ilişkin sınıflandırmasında Rusya'nın genişlemesinin en eski modeli olarak nitelendirdiği *bölgeleri toplama modelini* tarihi Rus ve Doğu Slav bölgelerinin ele geçirilmesi olarak tanımlar ve bu modelin üç dönemde; 14.-16. yüzyıl, 17.-18. yüzyıl ve 1930-1940 dönemlerinde uygulandığını belirtir. *Genişleyen sınırlar, yani kolonileştirme modeli* 16.-19. yüzyıllar arasındaki dönemde Sibiry, Uzak Doğu, Doğu Kazakistan ve Don-Kuban bölgesinin ele geçirilmesi sırasında geçerli olmuştur. *Stratejik sınırlar modeli* Rusya'nın 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar olan dönemde batı ve güney ekseninde giriştiği genişleme çabalarını nitelendirmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda Doğu Avrupa'da, Balkanlarda ve Osmanlı coğrafyasındaki yayılma çabaları bu modelin konusunu oluşturmaktadır. *Onarım modeli* Sovyet Rusya'nın Almanya ile 1918 yılında imzaladığı Brest-Litovsk ile Çarlık Rusya'sının kaybettiği bölgeleri 1918-1922 sürecinde yürüttüğü iç savaş ve ardından yayılma politikası ile 30 Aralık 1922'de SSCB'nin kurulması ile geri almayı ifade eder. Ayrıca, 1930'ların sonundan 1953'e kadar olan süreçte Polonya'nın, Finlandiya'nın, Romanya'nın ve Çekoslovakya'nın bir kısmının, Sahalin ve Kuril Adalarının SSCB'ye katılması ve Türkiye'den Kars ve Ardahan'ın talep edilmesi de bu model içinde değerlendirilmektedir. *Sınırların olmadığı dünya (Le Monde Sans Frontières)* veya *devrimci sapma modeli* olarak tanımlanan son yayılma modeli coğrafi sınırların belirleyici olmadığına dayanan bir anlayışı içermektedir. Bu modelin en önemli örnekleri, SSCB'nin Marksist ideolojiye dayanarak dünyada sosyalist devrim sloganı ile Almanya'daki 1923 devriminde, aynı dönemde Moğolistan'da Sovyet yanlısı rejimin oluşumunda oynadığı roldür. Ayrıca, 1990-1991 dönemindeki Rusya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyetinin liderliğinin coğrafyanın belirleyici olmadığı bir anlayışla bu modele yakın duruyordu. Bkz:Trenin, *The End...*, ss. 39-87.

²² Trenin, *The End...*, s.74. Yayılma sürecinin Rusya'ya insani bedelleri de ağır olmuştur. 17. yüzyıl savaşları Rusya'ya 350 bin ölü ve yaklaşık 500 bin yaralıya, 18. yüzyılda Baltık denizine ve Karadeniz'e çıkma çabaları, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın Polonya'dan alınması için yapılan dört savaş ve Asya bölgesindeki 30 yıllık savaş 1, 5 milyon insanın ölümüne, 19. yüzyıl savaşları 730 binden fazla insanın ölümüne, 20 yüzyıldaki savaşlar ise toplam nüfusunun yaklaşık %16'suna tekabül eden 34 milyondan fazla ölüye mal olmuştur. Kaynak: *Strategičeskie Rešenie i Vorujennie Sili*, IVI MO, ARBIZO, 1993'den aktaran S. Ançukov, 'Strategičeskiy Kurs i Voennaya Politika Rossii (istoriya i sovremennaya praktika)' <http://whiteworld.ruweb.info/rubriki/000101/001/02081801.htm> , 20 Aralık 2002.

²³ Trenin, *The End...*, s.74-75.

.....
 •••••
Rusya devletinin
jeopolitik gelişme
tarihini evrelere ayırırsak
yedi dönemden
bahsedebiliriz.
 •••••

laştığıdır. Rusya'nın 19. yüzyılda Uzak Doğu'ya doğru artan ilgisi ve 20. yüzyılın hemen başındaki Rus-Japon Savaşı denizlere çıkış hedefinin önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. SSCB'nin çözülüşünün sebeplerinden biri olarak değerlendirilen

1979 tarihli Afganistan müdahalesini de bu hedefin Hint Okyanusu'na çıkış biçiminde geliştirilerek sürdürülmesi olarak yorumlamak mümkündür.²⁴

16. yüzyıldan beri süren jeopolitik genişlemenin diğer bir önemli özelliği, yaklaşık 440 yıldan beri aralıksız devam etmesidir. Bu genişleme 16. yüzyılda, bir yandan doğuda Kazan Hanlığı'nın işgal edilmesiyle başlayan bir süreç şeklinde devam ederken, batıda da Livonya Savaşları (1558-1583) ile sürdürülmek istenmiştir. Yayılma 18. yüzyılda veya 1930'ların sonundan 1953'e kadar olan dönemde olduğu gibi bazen hem doğu, hem batı ve hem de güney ekseninde sürdürülmeye çalışılmış, veya güneyde, Kırım Savaşı'nda (1853-1855) olduğu gibi başarısızlığa uğrandığı anda doğuya yönelip Orta Asya'yı işgal etme biçiminde tek bir hedef üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bütün anlatılanları da dikkate alarak Rusya devletinin jeopolitik gelişme tarihini evrelere ayırırsak yedi dönemden bahsedebiliriz:²⁵

1. *862- 1243 dönemi:* Kiev Rus Devleti dönemi olarak da nitelendirilebileceğimiz bu dönemde Avrupa'yla sıkı ticarî ve kültürel ilişkileri ve hanedanlık akrabalıkları mevcuttu. Devlet coğrafi konumlanış itibarıyla de hiç tartışmasız bir Avrupa devleti vasfını taşımaktaydı. Günümüzde ise Ukrayna, Kiev Rusya'sının bu vasfını kendisinin Avrupa'nın bir parçası olduğunun önemli kanıtlarından biri olarak kullanmaktadır.
2. *1243-1480 dönemi:* Rus topraklarının Moğol-Tatar egemenliği altındaki dönemini ifade eden bu zaman dilimi Rus coğrafyasının ve devlet yapılanmasının daha çok Asya niteliğinde olduğu süreçtir. Ayrıca, Asya niteliğinin kazanılmasında Moğol-Tatar egemenliğinin yanısıra, Baltık Denizi'ne ve Karadeniz'e çıkıştan

²⁴ Rus bilim adamı A. Vandam 1912 yılında yayınladığı ve Rus jeopolitik düşüncesinde önemli eserlerden biri olarak kabul edilen *Naşa Polojeniya* (Bizim Konumumuz) adlı kitabında sıcak denizlere çıkmanın Rusya için hayati öneminden bahsetmekteydi. Kaynak: Gennadiy Zyuganov, *Geografiya Pobedi: Osnovi Rossiyskoy Geopolitiki*, (Moskova; 1997), s. 48.

²⁵ Bu sınıflandırmada esas itibarıyla B. A. Kolosov (der), *Geopolitičeskoe Polojenie Rossii: Predstavleniya i Realnost*, (Moskova; Art-Kurer, 2000), ss.14-16'daki tasnif kullanılmıştır.

mahrum olunması da önemli rol oynamıştır. Bu dönemin bir diğer özelliği ise Moskova Knezliği'nin daha sonraki Rusya devletinin çekirdeğini oluşturacak kadar güçlenmesidir.

3. *1480-1796 dönemi:* Moğol-Tatar egemenliğinden kurtuluşu ile başlayan bu dönem, Moskova merkezli Rusya devletinin oluşumu ve bu devletin denizlere çıkış mücadelesini temel hedef olarak benimseyerek hızlı genişleme yaşadığı dönemdir. Rusya, yayılmaya çok etnikli bir yapıya dönüştüğü bu dönemin sonunda, batı yönünde Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı içine alan, Büyük Petro ile Baltık Denizi'ne çıkışını sağlayan ve imparatorluk vasfını kazanan, Karadeniz'in kuzey sınırlarına hâkim olan, dış politikada Ortodoksluğu öne çıkaran ve eski kitadaki dengelerde gözardı edilemeyecek kadar önemli olan bir Avrupa devleti niteliğini taşımaktaydı.
4. *1796-1870'lere kadar olan dönem:* Bu dönem Rusya'nın gücünden diğer Avrupa devletlerinin ciddi endişe duyduğu, Napolyon Fransa'sının saldırısının başarıyla püskürtülmesinin ardından Rusya'nın eski kitada "Avrupa'nın Jandarması" vasfını kazanacak kadar güçlenmesi ve Kırım Savaşı ile Karadeniz'deki egemenliğini mutlaklaştırma çabasının sonunda başarısızlığa uğrayarak bu gücünü kaybedişi ve Orta Asya'ya yayılmaya başladığı zaman dilimidir. Ayrıca Avrupa'ya karşı nefretin yükseldiği, dış politikada Ortodoksluk unsuruna Panslavizm'in eklendiği dönemdir.
5. *1870'ler-1917 dönemi:* Rusya'nın tekrar Avrupa'daki güçler dengesinde yerini aldığı, içte hızlı sanayileşme sürecine girdiği, Sibiryaya ve Uzakdoğu'da etkinliklerini güçlendirdiği, Japonya ile savaşı kaybettiği ve Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa ve İngiltere ile aynı safta yer aldığı dönemdir.
6. *1917-1988 dönemi:* Bu dönem Rusya'nın Ekim Devrimi nedeniyle savaştan çekilmesi ile başlayan ve yeni bir siyasal sistemle SSCB olarak yeniden şekillenmesini sağlayan ve zaferle çıktığı İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin liderliğindeki Batı bloğuna karşı mücadelede Doğu bloğunun liderliğini yapan ikinci süper güç olduğu zaman dilimidir. SSCB'li yıllar uluslararası güç dengesi bakımından Rusya'nın gücünün zirveye ulaştığı bir dönem olurken, bu ülkenin kendine özgü Avrasya niteliğinin de belirgin biçimde ağırlık kazandığı süreçtir.
7. *1988-2002 dönemi:* 'Büyük jeopolitik geri çekilme' olarak tanımlayabileceğimiz bu dönem üç dalga halinde gerçekleşmiştir. SSCB'nin 1988'de Afganistan'dan geri çekilmesi ile başlayan ilk

dalga Doğu Almanya'nın terk edilmesi ile devam etmiş ve SSCB'nin dağıldığı Aralık 1991'e kadar olan zaman dilimi içinde bütün Doğu Avrupa'nın kaybedilmesi ile sonuçlanmıştır. SSCB'nin dağılması ile simgelenen ikinci dalga Rusya arazisinin yaklaşık 5,5 milyon km²'sini ve nüfusunun yaklaşık yarısını kaybetmesine neden olmuştur. Rusya bu jeopolitik geri çekilmenin zaman içinde aleyhine gelişen sonuçlarını kendi siyasî, ekonomik, askerî ve kültürel olanaklarını doğrudan kullanmak suretiyle veya Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) aracılığı ile bertaraf etmede genel anlamda başarısızlığa uğramıştır. SSCB'nin dağılması Avrasya'nın tam ortasında bir "kara delik" oluşması²⁶ ile sonuçlanırken, ikinci dalga zincirleme biçimde Rusya Federasyonu'ndaki merkezkaç eğilimleri kuvvetlendirici bir etki yaparak bu ülkenin 21. yüzyılda Avrupa Rusya'sı (*European Russia*), Sibirya Cumhuriyeti ve Uzak Doğu Cumhuriyeti'nden oluşan konfederatif bir yapıyla yer alacağı öngörüsüne²⁷ yol açsa da, Rusya yönetimleri aldıkları önlemlerle bu tehlikeyi törpülemiş ve Çeçenistan dışında içteki denetimi sağlamışlardır. "Büyük jeopolitik geri çekilmenin" üçüncü dalgası ise 11 Eylül'den sonra gerçekleşmiş, Rusya'nın ikinci dalganın etkisini bertaraf etmeye yönelik çabalarında önemli yer tutan Kafkasya'da etkisinin azalması hızlanırken, Orta Asya'da ABD'nin rolünü kabullenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Günümüz itibariyle, Rusya Federasyonu'nun batı sınırını iki sene gibi kısa bir sürede (1989-1991) Almanya'nın ortasından Moskova'nın 200 km yakınına kadar çekilerek 1772 yılındaki Rusya-Polonya sınırına gerilemiştir.²⁸ Güney sınırı Kafkasya'da 18. yüzyıl sonlarındaki döneme, Orta Asya'da ise 17. yüzyıl sınırlarına gerilemiş, doğudaki sınırını oluşturan Kuril adaları Japonya ile tartışmalı duruma gelmiş, Rusya Uzak Doğusu'nda yakın dönem içerisinde bölge halkının bile Japonca, Çince ve Korece konuşacak olması tehlikesi Haziran 2000'de bizzat Devlet Başkanı Putin tarafında dile getirilmiştir.²⁹ Ayrıca, Rusya eski Sovyet coğrafyasında yaklaşık 25 milyon Rus nüfusun sorunlarıyla ilgilenme gibi bir konuyla karşı karşıya kalmıştır.

²⁶ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, (İstanbul, Sabah Kitapları, 1998), s. 81.

²⁷ Zbigniew Brzezinski, 'A Geostrategy for Eurasia', *Foreign Affairs*, Eylül-Ekim 1997, Cilt 76, Sayı 5, s. 56.

²⁸ Matiounine, *Geopolitical Analysis of the Former Soviet and Current Russian Strategic Conceptions*, s. 17.

²⁹ Alexander Lukin, 'Russia's Image of China and Russian-Chinese Relations', ss. 4-5'den aktaran Elif Banu Tepe, 'Rusya-Çin İlişkilerinde Demografik Tehdit: Sarı Tehlike', *Stratejik Analiz*, Ocak 2002, Cilt 2, Sayı 21, ss.79-85.

2. Rusya'da Jeopolitik Kuramın Tarihsel Gelişimi

Rus jeopolitik tarihi ülkemizin (Rusya'nın) bu veya diğer bölgede denetim kurma ve gerçekleştirmeyi her şeyden önce dinî-manevî araçlarla yaptığını göstermektedir. Rus jeopolitik düşüncesi Anglosakson ve Alman jeopolitik düşünce okullarından bu aracı en öncelikli konu olarak ortaya koymalarıyla farklılaşıyor.³⁰

Gennadiy Zyuganov

Rusça'da 'jeopolitik' kavramının karşılığında kavramın Almanca versiyonu olan 'geopolitik' kelimesinden esinlenerek 'geopolitika' sözcüğü kullanılmaktadır. Bu ifadenin Rusça'ya gelişinden önce bu kavramın tam karşılığı olarak kabul edilen 'političeskaya geografiya' (siyasî coğrafya) kavramı ise akademik alanda ilk kez 1720'lerde Sankt-Petersburg Akademisi'nden Alman asıllı iki Rusyalı profesör H.N.Vintsgeym ve G.V. Kraft tarafından kullanılmıştır.³¹

Rusya'da jeopolitik fikirlerin oluşumu ile Rusya devletinin hedefleri, kimliği, "Rus'un kaderi", "Rus ideasının/ülküsünün" kabulü,³² "Rusya uygarlığının" ve bu bağlamda Rus İmparatorluğu'nun dünyada kendi konumunun belirlenmesi arasında sıkı bir ilişki mevcuttur.³³ Bu bağlamda Rus jeopolitik düşüncesinde en sık sorulan soru "Rusya nedir?" olurken, bu düşüncenin kuramsal gelişimine katkıda bulunanlar coğrafyacılar, filozoflara, politikacılardan din adamlarına uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Rusya'da jeopolitik kuramın tarihsel gelişimini daha sistematik bir biçimde incelemek için SSCB'nin çöküşüne kadar olan dönemi Çarlık Rusya'sı dönemi ve SSCB dönemi olarak ikiye ayırdık. Ayrıca Sovyet dönemini kendi içinde yurtdışı ve yurtiçi çalışmalar olarak iki boyutta incelemeyi uygun bulduk. Çünkü Rusya'da Ekim Devrimi'nin ardından Rus aydınlarının önemli bir bölümü yurtdışına kaçmış ve burada çalışmalarına devam etmiş, özellikle Rus jeopolitik düşüncesi için ciddi katkılar yapmışlardır. SSCB içinde ise jeopolitik kuram daha farklı bir çizgi izlemiştir.

³⁰ Zyuganov, *Geografiya...*, s. 203.

³¹ Zyuganov, *Geografiya...*, s. 44.

³² Bu konuda bkz: Nikolay Berdyayev, *Russkaya Ideya*, (Moskova; Folio, 2000).

³³ T. A. Mihaylov, *Evolyutsiya Geopolitičeskikh İdey*, (Moskova; Ves Mir, 1999), s.131.

a) Çarlık Dönemi³⁴

Rus jeopolitik düşüncesinde en sık sorulan soru “Rusya nedir?” olunca bu konuda Rus tarih okulu ve tarih düşüncesi de önemli katkılarda bulunmuş, B.N. Çiçerin, S.M. Solovev, B.O.Klyuçevskiy gibi bilim adamlarının tarihsel yaklaşımlarında Rusya’nın coğrafi özgünlüğü geniş bir şekilde yer almıştır.³⁵ Bu tarih yaklaşımları içinde Rusya’ya özgü ve sistemli bir jeopolitik model öngören ve bu bakımdan üzerinde durulması gereken bilim adamı ise 19 yüzyılda yaşamış olan (1822-1885) Nikolay Yakovleviç Danilevskiy’dir. Danilevskiy, Panslavist jeopolitik model niteliğindeki yaklaşımını 1869 yılında yazdığı ‘Rusya ve Avrupa: Slav Dünyasının Germen-Roman Dünyasıyla Politik ve Kültürel İlişkilerinin Değerlendirilmesi’ isimli eserinde ortaya koymuş, Rusya’nın tarihi ve kültürel-dini geleneği itibarıyla Avrupa politik sisteminin bir parçası olamayacağını ve liberal Avrupa’nın dünya egemenliğine karşı bir denge unsuru olarak var olması gerektiğini savunmuştur.³⁶ Danilveskiy Rusya’nın bu işlevi yerine getirmesinin, Ruslarla kan ve din bağı bulunan Bulgar ve Sırp, kan bağı bulunan Çek ve Leh, din bağı bulunan Rumen ve Yunan halkları, ayrıca bunların ortasında kalan Macarların içinde bulunduğu Dünya Slav Federasyonu’nun kurulması ile mümkün olacağını savunuyordu. Danilevskiy, bu devletin başkentinin Türk egemenliğinden ‘kurtarılacak’ olan Konstantinopol (İstanbul) olmasını ise, bu kentin Ortodoksluğun merkezi, uygun coğrafi konumu ve federasyonu oluşturan hiçbir halkın başkenti vasfını taşıyamaması nedeniyle sağladığı psikolojik kolaylık gibi unsurlarla temellendirmekteydi. Rus düşünür böylece bu ittifakın insanlığı ‘insan uygarlığını öldürücü Avrupa egemenliği’nden kurtaracağını düşünüyordu.³⁷

Rus jeopolitik kuramına önemli katkıda bulunan bir diğer kişi Rusya Çarlığının son General-Feldmarşalı unvanını da taşıyan Dmitri Alekseyeviç Milyutin (1816-1912) olmuştur. Milyutin daha 1846 yılında

³⁴ Çalışmamızın genel çerçevesini daha fazla dağıtmaması için bu bölümde Rus jeopolitik literatürüne ilgili dönemde en fazla katkıyı yapan görüşlere ağırlık verdik. Tabii ki bu tutum ilgili dönemde Rus jeopolitik düşüncesine V.F. Golaveçev’in “Tarihsel Açıldan Donanmanın Rusya İçin Önemi” makalesinin, S. A. Ckreg’in “Denizçilik ve Onun Rusya Devletinin Gelişimine Etkileri” çalışmasının, A.İ. Voeykov’un 1904’ yılında yayınladığı “Pasifik Okyanusu Dünyanın Ana Deniz Geçiş Yolu Olacak mı?”, L.İ.Meçnikov’un “Uygarlık ve Büyük Nehirler.Çağdaş Toplumların Gelişiminde Coğrafi Kuram” benzeri çalışmaların yaptığı katkıyı gözardı ettiğimiz anlamına gelmemelidir. Bu çalışmalarla ilgili bilgi için bkz. N.A. Nartov, *Geopolitika*, (Moskova, YUNİTİ, 1999), s. 104.

³⁵ Zyuganov, *Geografiya Pobedi*, s. 44. Klyuçevski’nin tarih yaklaşımında coğrafya ve Rusya tarihi ilişkisi için bkz. Vasilij Klyuçevski, *Kurs Russkoy İstorii*, (Moskova; Misl, 1987), Cilt 1. özellikle ss. 49-78.

³⁶ Bkz. Nikolay Danilevskiy, ‘Rossiya i Evropa (1869)’, N.G. Federovskiy, *V Poiskah Svoego Puti:Rossiya Mejdu Evropoy i Aziey*, (Moskova, Logos, 2000), (ikinci baskı), ss. 229-245.

³⁷ Nikolay Danilevskiy, *Rossiya i Evropa*, (Moskova, 1991), ss. 365-434’den aktaran Zyuganov, *Geografiya...*, s. 44.

yayınladığı 'Askerî Coğrafyanın ve Askerî İstatistiğin Hayatî Önemi' isimli makalesiyle askerî coğrafya disiplininin coğrafyanın askerî eylemler ve politikalar üzerindeki etkilerini tam anlamıyla ifade edemediğini belirtmiş ve bunun için askerî istatistik isimli yeni bir disiplinin gerekliliğinden bahsetmiştir.³⁸ Milyutin'in daha o dönemde kullandığı bu kavram günümüzde jeopolitiğin askerî bakışı olarak değerlendirilen 'jeostrateji' olarak literatürde yerini alırken, bu yönde daha sonra yaptığı çalışmalarla da Rus askerî jeopolitik kuramının kurucusu olarak anılmasına neden olmuştur.³⁹ Milyutin'in Rus jeopolitik düşüncesine katkısı sadece teorik boyutla sınırlı kalmamış, 1870'lerde Savunma Bakanı ve Kansler Gorçakov'un 1878'de istifasıyla da fiilen Dışişleri Bakanı olması nedeniyle Rusya'nın o dönemki jeopolitik önceliklerinin

belirlenip gerçekleştirilmesine de yansımıştır. Milyutin, Rusya'nın esas rakibinin İngiliz İmparatorluğu olduğunu belirtmiş, fakat ülkenin henüz Kırım Savaşı'nın sonuçlarını üzerinden atamadığı için bu imparatorluğa karşı doğrudan hedef alınarak eyleme geçilmesini erken bulmuş, bu nedenle Avrupa ve Yakın Doğu'da dengenin sağlanması için Rusya ve Almanya'nın askerî-politik bir ittifak yapması gerektiğini savun-

.....
**Milyutin Türklerin
 Avrupa'dan kovulmasını
 ve Avrupa himayesi
 altında bir Balkan
 Konfederasyonunun
 kurulmasını, Boğazlar
 bölgesinin tarafsız
 statüde kalması
 gerektiğini düşünüyordu.**
 .....

muştur.⁴⁰ Ayrıca, İngiltere'ye karşı doğrudan mücadeleye başlamak yerine Orta Asya'yı ele geçirecek, İngiliz İmparatorluğu'nun gücünün kaynağı ve aynı zamanda da zayıf tabanı olan Hindistan'ı tehdit altına almak politikasını tercih etmiştir.⁴¹ Milyutin Türklerin Avrupa'dan kovulmasını ve Avrupa himayesi altında bir Balkan Konfederasyonu'nun kurulmasını, Boğazlar bölgesinin tarafsız statüde kalması gerektiğini düşünüyordu. Nitekim 1877-1878'de yapılan Rus-Osmanlı Savaşı'nın esas hedefi de bunu gerçekleştirmektir. Milyutin dünya dengeleri açısından Rusya'nın Çin ve İran'ı her alanda desteklemesi gerektiğini öne sürüyor ve ABD'yi Rusya'nın doğal müttefiki olarak görüyordu.⁴² Bu

³⁸ D.A. Milyutin, 'Kritičeskoe İssledovanie Znaçeniya Voennoy Geografii i Voennoy Statistiki', *Russkiy Geopolitičeskiy Sbornik*, Sayı 2, 1997, kaynak: <http://whiteworld.ruweb.info/rubriki/000101/002/01010506.htm>, ss. 1-11, 20 Aralık 2002.

³⁹ E.F. Morozov, 'Posledniy Fedmarşal', *Russkiy Geopolitičeskiy Sbornik*, Sayı 2, 1997, kaynak: <http://whiteworld.ruweb.info/rubriki/000101/002/01010505.htm>, s. 6. 20 Aralık 2002

⁴⁰ Nartov, *Geopolitika...*, s. 105.

⁴¹ Nartov, *Geopolitika...*, s. 105.

⁴² Morozov, 'Posledniy...' , s. 6.

görüşler çerçevesinde Rusya kısa sürede Osmanlı'nın Balkanlar'dan çıkarılması noktasında önemli başarılar elde etmiş, Boğazlar'ı tehdit etmiş, Orta Asya'nın işgali ile de Hindistan'ı tehdit eder konuma gelmiştir.

Diğer bir Rus bilim adamı A. Vandam ise 1912 yılında yayınladığı 'Bizim Konumumuz' isimli kitabında Rusya'nın yayılmasında sıcak denizlere çıkmanın hayati öneminden bahsetmekteydi. Vandam'a göre, İngiltere ve Rusya, dünyada birincinin deniz ve ikincinin de kara gücünü temsil ettiği esas jeopolitik rakiplerdir. Anglosakson gücünün dünya egemenliği karşısındaki en önemli gücün Rus halkı olduğunu belirten Vandam, İngilizlerin Rusları Pasifik'ten Sibirya'nın derinliğine itmek istediğini, Rusya'nın Asya'dan kuzey enleminde 30. paralelle ile 40. paralelin arasından kuzeye doğru geri çekilmesine çalıştıklarını savunur. Bu bağlamda Vandam, Rus jeopolitik görüşün esas hedefinin I. Nikolay'ın (1825-1855) yaptığı gibi diğer kara devletleri Almanya ve Fransa'yla birlikte bir ittifak oluşturarak İngiltere'ye karşı koymak olması gerektiğini belirtir.⁴³

Çarlık döneminin en önemli jeopolitik düşünürü ise kendine özgü ve tam anlamıyla küresel bir jeopolitik doktrin ortaya koyan Venyamin Semenov-Tyan-Şanskiy olmuştur. Sovyet döneminde de Leningrad Üniversitesinin Coğrafya Fakültesi'nde öğretim görevliliği de yapan Semenov-Tyan-Şanskiy 1915 yılında yayınladığı 'Rusya'nın Muazzam Coğrafyasının Gücü' isimli çalışmasında dünyanın ekvatorla kuzey enlemin 45. paraleli arasındaki kısmına özel bir önem atfederek, burada yerleşen üç büyük okyanus boğazına dikkati çekiyor: Avrupa Akdenizini Karadeniz'e bağlayan boğaz (Yani bugünkü Boğazlar); Çin (Güney-Kuzey) Denizi'ni Japon ve Sarı Denize bağlayan boğaz; Karaip Denizi'ni Meksika Körfezi'ne bağlayan boğaz.⁴⁴ İnsanlık tarihinin en gelişmiş ve özgün uygarlıklarını ve köklü dini sistemlerini oluşturduğuna inandığı ari-semitik, moğol-malay ve astek-inklerin bu üç kritik noktada ve onlar arasında kalan bölgede geliştiğini ifade eden Rus düşünür dünyaya egemen olma formülünü ise şöyle ifade eder:

*"Bu üç denize tek başına hâkim olan dünyaya tek başına egemen olur, veya dünyanın bu denizlerine sahip olan ulusları dünyanın üç ege-
meni olur."*⁴⁵

⁴³ Zyuganov, Geografya..., s. 48.

⁴⁴ V.P. Semenov-Tyan-Şanskiy, *O Moguşestvennom Territorialnom Vladenii Priminitelno k Rossii*, Spb, 1915, s. 433'den aktaran Nartov, Geopolitika, s. 108.

⁴⁵ Semenov-Tyan-Şanskiy, *O Moguşestvennom Territorialnom Vladenii Priminitelno k Rossii*, ss. 9-10'dan aktaran Nartov, Geopolitika, s. 109. ve Zyuganov, Geografya..., s. 49.

.....
: **Tyan-Şanskiy dünya**
: **tarihinde üç tür jeopolitik**
: **kontrol mekanizmasının**
: **mevcut olduğunu belirtir:**
: **Halka Denetimi,**
: **Nokta Denetimi ve**
: **Kıta Denetimi.**
: .....
: .....

Tyan-Şanskiy dünya tarihinde üç tür jeopolitik kontrol mekanizmasının mevcut olduğunu belirtir: Halka denetimi, nokta denetimi ve kıta denetimi.⁴⁶

Halka denetimi kullanan devletler kendilerini iç deniz alanını denetim altında tutan halka biçiminde görmekteydiler. Eski dönemlerden beri yararlanılan bu

modeli Yunanlılar, Kartacalılar, Romalılar, Venedikler ve Genovalılar kullanmıştır. Ayrıca, Napolyon Mısır seferinde ve İsveçliler de Baltık'ta aynı kontrol mekanizmasından yararlanmışlardır. Nokta denetim modeli ise Avrupalılar tarafından oluşturulmuştur. Büyük keşifler döneminde gündeme gelen bu model deniz ve okyanus kıyılarında stratejik noktalar, limanlar ve askerî üsler oluşturmaya dayanmıştır. Bu modeli 16. yüzyıldan itibaren İspanyalılar, Portekizliler, 19. yüzyılda ise İngilizler kullanmıştır.

Kıta denetim mekanizması ise "denizden denize" egemenlik kurma modelidir. Tarihte bu modeli uygulamaya çalışanlara örnek olarak Büyük İskender'in devletini, Napolyon'un İngiltere'ye kıtasal ambargo politikasını gösterebiliriz. Ayrıca Rusya'nın ve ABD'nin durumunun da bu tür bir denetim modeline uygun olduğu söylenebilir.

Rusya'nın kıta denetim sistemi üzerinde ayrıntılı biçimde duran Tyan-Şanskiy, bu sistemin en önemli zaafının genişleyen arazi ve bu arazinin gelişmiş merkez ve göreceli olarak az gelişmiş çevreye bölünmesi olduğunu belirtmiştir. Düşünür bu zaafının ortadan kaldırılmasının çevrenin gelişme düzeyini merkez düzeyine çıkarılması ile ortadan kaldırılmasının mümkün olacağını, bunun da iki yöntemle yapılabileceğini belirtiyor: merkezin Yekaterinburg'a⁴⁷ taşınması veya çevrenin Asya bölgesinde hızlı geliştirilen bölgeler oluşturulması. Tyan-Şanskiy bu bölgelerin Ural; Yenisey guberniyasının⁴⁸ dağlık bölgesini de içine alan Altay; Semireçi'yi de kapsayan Dağlık Türkistan ve Baykal çevresi biçiminde belirlemiştir.⁴⁹

⁴⁶ Semenov-Tyan-Şanskiy, *O Moguşestvennom Territorialnom Vladenii Priminitelno k Rossii*, ss. 11-13'den aktaran Nartov, *Geopolitika...*, s. 109. ve Zyuganov, *Geografiya...*, ss. 49-50.

⁴⁷ Yekaterinburg kenti bugün *Sverdlovskaya* bölgesinin merkezidir.

⁴⁸ Çarlık Rusya'sında il benzeri idari bölge.

⁴⁹ Semenov-Tyan-Şanskiy, *O Moguşestvennom Territorialnom Vladenii Priminitelno k Rossii*, ss. 16-19'den aktaran Nartov, *Geopolitika...*, s. 109. ve Zyuganov, *Geografiya...*, ss. 49-50.

b) Sovyet Dönemi

Muhaceretteki Rus Kuramcılar

Ekim Devrimi'nin ardından yurtdışına kaçan çok sayıda Rus aydını Rusya nedir? Rusya'nın öncelikleri ne olmalıdır? ve benzeri sorulara cevap aramaya yönelik çalışmalar yaparak Rus düşünce geleneğine önemli katkılar yapmanın yanısıra, Rus jeopolitik düşüncesinde de ciddi bir birikimin oluşmasına neden olmuşlardır. Hatta biraz sonra değineceğimiz üzere, bu aydınların bir grubu Rus jeopolitik düşüncesinde Avrasyacılık akımının kurucusu olmuştur.

Muhaceretteki aydınlardan Rus jeopolitik düşüncesine katkıda bulunanlardan biri İvan Lukyanoviç Soloneviç (1891-1953)'tir. Soloneviç, Rusya'daki otoriter yapıyı coğrafi faktörlerle açıklamaya çalışmış, kendi tezini bu ülkedeki kişisel özgürlüğü ABD ve İngiltere'dekiyle karşılaştırarak savunmuştur. Soloneviç'e göre, Amerikan özgürlüğünün ve zenginliğinin sebebi onun okyanus ve boğazlar tarafından korunan bir bölgede yerleşmiş olmasıdır. Benzer bir gerekçenin İngiltere için de geçerli olduğunu belirten Rus düşünür, bu iki ülkeden farklı olarak Rusya'nın kendi güvenliğini sadece askerî disiplinle sağlayabileceğini, bu nedenle Rusya'daki kişisel özgürlüklerin hiçbir zaman ABD ve İngiltere'deki düzeye ulaşamayacağını ifade etmiştir.⁵⁰

Rus jeopolitik düşüncesine katkıda bulunan diğer bir aydın filozof İvan Aleksandroviç İlin (1882-1954) olmuştur. İsveçli jeopolitisyen Rudolf Kjelen gibi devleti ülkesi ve nüfusu ile birlikte canlı bir varlığa benzeten İlin, Rusya'nın da bir canlı varlık olarak yüzyıllardan beri arazilerin mekanik toplamı değil, organik birleşimi olduğunu savunmuştur. Bu birleşimin oluşumunda toprak ve coğrafi koşulların belirleyici rol üstlendiğini belirten İlin, Rusya'yı "büyük nehirlerin ve uzak denizlerin coğrafi organizması" olarak tanımlayarak, bu devletin denizlere çıkma ve aşağı nehirleri ele geçirme politikasını tamamen doğal bulmuştur. Ayrıca, İlin'e göre bu organizma sürekli kendini savunma durumunda bulunan bir ülke olmuştur.⁵¹

Muhaceretteki Rus düşünürlerinin Rus jeopolitik düşüncesine en önemli katkısı ise etkilerini bugün de sürdüren ve çağdaş Rus jeopolitik akımlarından Yeni Avrasyacılığın temel ideolojik fikir kaynağını oluşturan Avrasyacılık düşüncesidir.⁵² Avrasyacılık akımının 1920'li

⁵⁰ İ.L.Slonoviç, *Narodnaya İmperya*, Moskova, 1991, s. 48 ve s. 69'dan aktaran Y.B.Tihonrabov, *Geopolitika*, ZAO Biznes Şkola "Intel-Sintez", 1998, s. 298. ve Zyuganov, *Geografiya...*, s. 46.

⁵¹ Nartov, *Geopolitika*, s. 111. ve Zyuganov, *Geografiya...*, s. 46.

⁵² 1920'li-30'lu yıllardaki Avrasyacılık akımı başlı başına bir çalışmanın konusu olabilecek bir düşünce sistemi olduğu için burada akımın görüşleri özet halinde verilecektir. Avrasyacılık hakkında daha ayrıntılı bilgi

yıllardaki öncülleri filolog Nikolay Sergeeviç Truvbetskoy (1890-1938),⁵³ coğrafyacı ve iktisatçı Petr Nikolayeviç Savitskiy (1895-1968), Ortodoks din adamı Georgiy Vasileviç Florovski (1893-1979), plastik sanatlar uzmanı P.P.Suvçinskiy'nin (1892-1985), belli dönemlerinde filozof Lev Platonoviç Karsavin (1882-1952), tarihçi Georgiy Vladimiroviç Vernadskiy (1887-1973),⁵⁴ hukukçu Nikolay Nikolaeviç Alekseev (1879-1964) ve benzer aydınların katıldığı bir düşünce akımı olmuştur.⁵⁵ Kendi görüşlerini ilk kez 1921'de ve 1922'de Sofya'da çıkardıkları *Doğuya Çıkış: Öngörüler ve Gerçekleşmeler ve Yollarda: Avrasyacıların Savları* isimli çalışmalarını gündeme getirmişlerdir. 1926'da bu akım kendi görüşlerini *Avrasyacılık: Sistematik Görüşler* isimli bir programla açıklamıştır.⁵⁶ 1926-1929 döneminde Paris'i merkez olarak kullanan Avrasyacılar *Evrziskiy Hroniki* (Avrasya Günlüğü) ve *Evraziya* (Avrasya) isimli yayınlar çıkarmışlardır.⁵⁷

Jeopolitik görüşlerini temelde kara gücünün üstünlüğü esasına dayandıran Avrasyacıların⁵⁸ yaklaşımlarını birkaç noktada özetlemek mümkündür. Her şeyden önce, Avrasyacılar Avrupa merkezli bir bakış açısını reddetmekte ve bütün uygarlıkların eşit olduğunu kabul etmekteydiler. İkinci olarak, Avrasyacılar, insanlığın toptan Avrupalılaştırılması/Batılılaştırılması çabasında olan ve böylece ulusal kültürlerin özgünlüğünü ortadan kaldıran Germen-Roman Batıyı şiddetle eleştirmektedirler. Üçüncü olarak, Avrasyacılar Rusya'yı, Avrupa ve Asya'dan farklı kendine özgü kültürel-coğrafi dünyası olan özel bir kıta ve bu arada daha çok Asya'ya dönük olarak görmekteydiler. Dördüncü olarak Avrasyacılar Rus halkının sadece Slav unsuru ile tanımlanamayacağını, kültüründeki "Turan unsuru" nedeniyle Avrasya'nın Slav olmayan halk-

in için bkz: M.G. Vandalkovskaya, *İstoriçeskaya Nauka Rossiyskoy Emigratsii: "Evrziskiy Soblazn"*, Moskova, Pamyatnik İstoriçeskoy Misl, 1997; A.F.Kiseleva (der), *Politiçeskaya İstoriya Russkoy Emigratsii (1920-1940): Dokumenti*, Moskova, VLADOS, 1999, ss. 236-302; Aleksandr Dugin, *Osnovi Geopolitiki. Geopolitiçeskoe Buduşee Rossii*, Moskova, Arktogeya-tsent, 199, ss. 82-90. ve ss. 629-688.; Nartov, *Geopolitika*, ss. 92-104.; Tihonrabov, *Geopolitika*, ss. 298-306, K.S.Gadjiev, *Vvedenie v Geopolitiki*, (Moskova; Logos, 2000), (ikinci baskı), ss. 28-31.; Ilya Vinkovetsky, 'Classical Eurasianism and Its Legacy', *Canadian-American Slavic Studies*, Yaz 2000, Cilt 34, Sayı 2, ss. 125-139.; Dmitry V. Shlapentokh, 'Eurasianism: Past and Present', *Communist and Post-Communist Studies*, Haziran 1997, Cilt 30, Sayı 2, ss. 129-151.; Charles J. Halperin, 'George Vernadsky, Eurasianism, the Mongols, and Russia', *Slavic Review*, Sonbahar 1982, Cilt 41, Sayı 3, ss. 477-493.

⁵³ Bkz: N.S. Trubetskiy, *Evropa i Çeloveçstvo*, (Sofya; 1921), kaynak www.usakov.org/society/trub.html

⁵⁴ Bkz: G.V. Vernadskiy, 'Opit İstorii Evrazii (1934)', N.G. Federovskiy, *V Poiskah Svoego Puti:Rossiya Mejdü Evropoy i Aziey*, ss. 612-618

⁵⁵ Nartov, *Geopolitika...*, s. 93.

⁵⁶ Programın tam metni için bkz. 'Evrzistvo: Opit Sistematiçeskogo İzlojeniya' (1926), N.G. Federovskiy, *V Poiskah Svoego Puti:Rossiya Mejdü Evropoy i Aziey*, ss. 580-589.

⁵⁷ Nartov, *Geopolitika...*, ss. 92-93.

⁵⁸ Dergaçev, *Geopolitika...*, s. 71.

larıyla da bağının olduğunu ve onlarla benzer psikolojik yapıyı sağlayarak (Avrasya) kıtanın bütünlüğünü sağladığını savunuyorlardı. Beşinci olarak, Rusların kendi devlet ideolojilerini ve kıtayı devlet halinde birleştirme yeteneklerini Moğol egemenliğinden aldığını, bu bağlamda Moğol egemenliğinin Rusya için yararlı olduğunu öne sürmekteydiler. Altıncı olarak, Avrasyacılar Rusya'daki komünist devrimi bir yandan Rusya'da Avrupalılaştırma sürecinin ölümü olarak değerlendirmekte, öte yandan da bu devrimi "Doğuya dönüş" için hayırlı bir başlangıç olarak görmekteydiler. Yedinci olarak, Avrasyacılar (Rusya'da) liberal demokrasinin çökerek, onun yerine geçen ve ondan sadece yönetici seçkinlerin ideolojik sadakati kistasıyla belirlendiği yeni devletin-ideokratiya'nı (bu örnekte sosyalist düzenin) da eleştirmektedirler. İdeokratiya'nın başarılı olamamasındaki en önemli engelin Bolşevik (komünist) ve faşist ideolojiler olduğunu düşünen Avrasyacılar ideokratiya'nın temel zemininin halkların refahını öngören Avrasyacılık olması gerektiğini düşünüyorlardı.⁵⁹

Avrasyacıların tezlerini anlatmak için kullandıkları en önemli kavram ise 'gelişme yeri (*mestorazvitye*) anlayışı'dır. Avrasyacıların en önemli ideologu Savitskiy'i tarafından gündeme getirilen bu kavram Alman jeopolitik okulunda kullanılan *Raum* (mekân) kavramına benzemektedir. Savitskiy'in gelişme yeri anlayışı ile, sosyo-politik ortamla coğrafyanın ortak değerlendirilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Coğrafi alanının sadece bu anlayıştan yola çıkılarak Rusya-Avrasya'nın coğrafi, etnik, ziraî, tarihi ve benzer unsurları bir arada barındıran bir 'bütün' veya 'coğrafi birey' olarak tanımlanabilecek bir gelişme yeri olduğu belirtilmektedir.⁶⁰

SSCB'de jeopolitik kuram

Sovyet döneminde yeni devletin jeopolitik misyonunun tekrar belirlenmesi ve jeopolitik kuramına da yeni ve bu bağlamda daha farklı bir bakış açısı getirdiğini söylememiz gerekir. Sovyet devletinin jeopolitik misyonuna daha önce değindiğimiz için burada jeopolitik kurama ilişkin Sovyet bakışını ele alacağız. Her şeyden önce Sovyet devletinin sahip olduğu Marksist ideoloji kendi doğası gereği jeopolitik kuramını temelde reddeder bir nitelikteydi. Marksizm, kapitalist-işçi çatışmasına dayanan paradigması ile evrensel bir ideoloji olma iddiasını taşımaktaydı ve bu bakımdan ister teorik temellerinin oluşturulduğu 19. yüzyılda, isterse de fiiliyata dönüştürülmek için Rusya'da devrimin

⁵⁹ M.G. Vandalkovskaya, *İstoriçeskaya Nauka Rossiyskoy Emigratsii: "Evraziyskiy Soblazn"*, s. 237.

⁶⁰ Nartov, *Geopolitika...*, s. 96. ve Tihonrabov, *Geopolitika...*, s. 303

yapıldığı dönemde devletlerin temel aktörler olduğu uluslararası ilişkiler düzlemini kabul edebilir bir nitelikte değildi. Aslında Marksistlerin ve komünistlerin benimsediği ünlü “Bütün dünya işçileri birleşin” sloganı da Marksizm’in uluslararası egemen paradigmaya bakış açısını ifade etmesi bakımından önemli bir gösterge sayılabilir. Bu bakımdan, devletleri kapitalizmin sömürü aracı olarak görürken, onların sahip olduğu sınırları ve misyonu kabul etmeyen ve egemen paradigmayı değiştirmek için dünya devrimi gibi iddialı bir söylemi geliştiren Marksizm ve buna eklenen Leninizm,⁶¹ mevcut yapının kabul ettiği siyaset-coğrafya ilişkisini, devletin jeopolitik çıkarlarını ve buna ilişkin geliştirilen yaklaşımları içeren bir kuram özelliği taşıyan jeopolitiği de reddetmekteydi.

Bu bakımdan Marksist-Leninist bir geleneğe dayandığını ifade eden Sovyet devletinin jeopolitik kuramına ve bu yöndeki çalışmalara olumsuz baktığını ve hatta engelleyici bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sovyet rejiminin jeopolitik kuramına bakış açısını yansıtan ve bunun zaman içinde geçirdiği evrimin en önemli kanıtlarını devletin resmi görüşünün yansıtıldığı bir başvuru kitabı niteliğini taşıyan Sovyet ansiklopedi ve sözlüklerinde görmek mümkündür. Aslında bu kaynaklar aynı zamanda Sovyet rejiminin otoriterlik derecesi ve Batı’yla ilişkilerinin durumunu da jeopolitik kuramının tanımlanmasında bazı küçük farklılıklar olmasını da göstermektedir. Bu bakımdan her ne kadar Batı ile ilişkilerin soğuk olduğu, fakat rejimin otoriter yapısında Stalin dönemine oranla katılmanın az olduğu dönem olan 1929’da “jeopolitik, politik oluşumların coğrafi koşullarını öğrenilmesi” biçiminde tanımlanmakta ise de, burjuva öğretisi olduğu belirtilerek incelediği unsurlar bakımından Marksizmin coğrafi materyalizmi ile arasındaki benzerlik üzerinde durulmaktaydı.⁶² İkinci Dünya Savaşı’nın ardından jeopolitiğin tanımı daha katı bir şekilde verilmekte, saldırgan emperyalist devletlerde yaygın olan tepkisel teori ve sahte bilim olduğu belirtilmekteydi.⁶³ Stalin dönemine özgü tanımla-

⁶¹ Marx sosyalist devrimin en gelişmiş sanayi ülkesinde işçiler tarafından gerçekleşmesi gerektiğini öngörürken, Lenin devrimin geri kalmış veya “kapitalizmin en zayıf halkası” bir ülkede disiplinli örgüt (parti) aracılığı ile işçilerle işbirliği ile yapılabileceğini savunmuş ve devrimi gerçekleştirmiştir. Marx’ın modelinde işçilerin kurtarılması en önemli unsur olarak ortaya konurken, emperyalizmi kapitalizmin en ileri, en saldırgan ve yayılcı aşaması olarak tanımlayan Lenin böylece kendi devrimci modeline işçi ve köylünün yanısıra emperyalizmin ezdiği halkları kurtarma misyonunu da katmış ve devrim için Rusya’daki çarlığın müstemlekesi altında yaşayan Rus olmayan ezilen hakların da desteğini almıştır.

⁶² O.Y.Şmidt (yayına hazırlayan), *Bolşaya Sovetskaya Entsklopediya*, Moskova, Aktsionerное Obşestvo Sovetskaya Entsklopediya, 1929, Cilt 15, *Geopolitika* maddesi, ss. 390—391.

⁶³ B.A.Vvedenskiy (yayına hazırlayan), *Bolşaya Sovetskaya Entsklopediya*, Moskova, Gosudastvennoe Nauçnoe İzdatelstvo “Sovetskaya Entsklopediya”, (ikinci baskı), Cilt 10, *Geopolitika* maddesi, ss. 559-560. ve B.A.Vvedenskiy (yayına hazırlayan), *Entsklopedičeskiy Slovar*, Gosudastvennoe Nauçnoe İzdatelstvo Sovetskaya Entsklopediya, Moskova, c.1, *Geopolitika* maddesi, s. 250.

malarda jeopolitiğin, Faşizm'in yayılcı faaliyetlerini meşrulaştırıcı niteliğine vurgu yapılmış ve jeopolitik kavramı Amerikan-Alman jeopolitiği ile aynileştirilerek ABD'nin tekelci sermayesinin saldırgan bir savaşla bütün dünyada kurmaya çalıştığı doğrudan ekonomik egemenliğini meşrulaştırıcı çaba ve ideolojik tanımlama olduğu vurgulanmıştır.⁶⁴ Aynı katı yaklaşım tarzının 1960'da yayınlanan Felsefe Sözlüğü'nde sürdürülerek jeopolitiğin, emperyalist devletlerin dünya egemenliğini elde etmek ve yayılcılığını sürdürmek için dış politikalarını fizikî, ekonomik ve politik coğrafi verileri kullanarak meşrulaştırmayı amaçlayan bir araç, bir burjuva politik doktrini olarak tanımlandığı, İkinci Dünya Savaşının ardından Amerikan emperyalizminin küresel egemenlik ideolojisinin ve revanşist Batı Alman emperyalizminin en önemli unsurlarından biri olduğu belirtilmiştir.⁶⁵ Jeopolitik konusunda yaygın olan olumsuz anlayışın genel anlamda 1980'lerde de devam ettiğini, 1983'de yayımlanan ve jeopolitiği ırkçılığın, Maltusçuluğun ve Sosyal Darvinizmin tekeli olarak tanımlayan Sovyet Ansiklopedik Sözlüğünden de görmek mümkündür.⁶⁶ SSCB'de Gorbaçev'in reform girişimleri jeopolitik anlayışına da yansımış, jeopolitiğin emperyalist dış politikanın aracı şeklindeki nitelendirilmesi yumuşatılarak daha ılımlı bir bakış açısının benimsenmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda 1989'da jeopolitik, artık devletin politikasını, özellikle dış politika alanındaki faaliyetlerin yürütülmesinde temelde coğrafi, konum, belirli doğal kaynaklara sahip olup olmama, iklim, nüfus yoğunluğu ve artış hızı ve benzeri coğrafi etkenlere öncelik veren batı siyasi doktrini olarak tanımlanmaktaydı.⁶⁷ Jeopolitik kuramına olumsuz bakış açısı bu literatürün yabancı kaynaklarının Rusça'ya tercüme edilmesini de etkilemiş, jeopolitik klasiklerinden sadece Alfred Mahan'ın çalışmaları 1940-1941 yıllarında SSCB'nin okyanuslara çıkma hazırlıkları kapsamında Rusça'ya çevrilmiştir.⁶⁸

Her ne kadar SSCB'de jeopolitik kuram genel anlamda sahte bilim olarak tanımlanmakta ve emperyalist yayılmanın bir aracı olarak değerlendirilse de fiilen bir Sovyet jeopolitik uygulamasının var

⁶⁴ Y. Semenov, *Faşistckaya Geopolitika na Slujbe Amerikanskogo İmperyalizma*, (Moskova: 1952), s. 138'den aktaran Mihaylov, *Evolyuksiya Geopolitiçeskih İdey*, s. 4. Ayrıca Gorbaçev döneminde Sovyet dış politikası ve jeopolitik ilişkisi konusunda bkz: James F. Burke 'Gorbachev's Eurasian Strategy', *World Affairs*, İlkbahar 1993, Cilt 155, Sayı 4, ss. 157-158.

⁶⁵ *Filosofskay Entsklopediya*, Moskova, 1960, Cilt 1, s. 350'den aktaran Mihaylov, *Evolyuksiya...*, s. 4.

⁶⁶ Alexander A. Sergounin, *Post-Communist Security Thinking in Russia: Changing Paradigms*, Copenhagen, Copenhagen Peace Research Institute, CORPI Working Papers; Sayı. 4, 1997, s. 28.

⁶⁷ Tihonrabov, *Geopolitik...a*, s. 21.

⁶⁸ Kolosov (der), *Geopolitiçeskie...*, s. 20.

olduğunu da belirtmemiz gerekir.⁶⁹ Bu bağlamda 1939'da imzalan SSCB-Almanya Saldırmazlık Paktı, Stalin'in Doğu Avrupa'da kurduğu yapı ve SSCB'nin komşu devletlerde Batı yanlısı rejimlerin kurulmasını engellemeyi öngören Brejnev doktrini çerçevesinde Çekoslovakya ve Afganistan'a yapılan müdahaleler jeopolitik uygulamanın en önemli örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyet askerî uzmanları ve diplomatları jeopolitik teori ve terminolojiyi kullanmadan, fakat coğrafi unsuru dikkate alan⁷⁰ askerî-politik strateji olarak tanımladıkları jeostratejik⁷¹ yaklaşım tarzını kullanmışlardır.

Bu arada 1970'li yılların sonundan itibaren bazı Sovyet uzmanları, örneğin Politik Bilimler Vakfı Başkanı Georgiy Şahnazorov ihtiyatlı biçimde Sovyet jeopolitik kuramının oluşturulması gerektiğini vurgulamaya başlamıştır.⁷²

Sovyet devletinin jeopolitik kuramlar konusundaki olumsuz bakışına rağmen genel dinamiğin dışına çıkan bir örneğe de değinmemiz gerekir. Bu bakımdan Sovyet bilim adamlarından Lev Nikolayevič Gumilyov'un (1912-1992) çalışmaları üzerinde durmak gerekmektedir. Tarih, etnoloji, felsefe ve coğrafya alanlarında yaptığı akademik çalışmalarla bilinen Gumilyev'in etnogenez ve etnik devreler konusundaki teorisi, özünde Ratzel'in, Kjellen'in ve Haushofer'in fikirlerini dayandırdığı coğrafi determinizmin ve organik yaklaşımın devamı niteliğindedir.⁷³ Gumilyev'in *Hırs/Enerji (passionarizm)* teorisi olarak tanımladığı etnogenez ve etnik devreler konusundaki görüşlerinde, etnogenezin oluşumunda doğal çevrenin insanların üzerindeki rolü üzerinde durulmaktadır. Teorisinde *hırs* yetisini organizmanın dış çevrenin enerjisini emme ve eylem olarak biçimlendirme olduğunu savunan Gumilyev, bu yetinin sağladığı enerjinin, onu taşıyana çevreyi, halkları ve kültürleri oluşturma ve dağıtma gücü verdiğini iddia eder. İnsanların yaşamlarında bilincin de yerini inkar etmeyen Gumilyev, bu hırs yetisine insanların yanısıra toplumların da sahip olduğunu belirtir ve bir toplumun yükseliş ve çöküşünü bu hırs yetisiyle açıklamaya çalışır. Toplumun hırs yetisinin kullanma aracılığı ile 1200 –1500 yıllık bir zaman diliminde etnos, subetnos ve süper etnos gibi devrelerden geçtiğini savunan Gumilyev, bu teorisini Avrasya coğrafyasına da

⁶⁹ Kolosov (der), *Geopolitičeskoe...*, s. 20.

⁷⁰ Kolosov (der), *Geopolitičeskoe...*, s. 20.

⁷¹ John Erickson, 'Russia Will Not be Trifled With': Geopolitical Facts and Fantasies', içinde Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan (der), *Geopolitics, Geography and Strategy*, (Londra; 1999), s. 242.

⁷² Kolosov (der), *Geopolitičeskoe...*, s. 21 .

⁷³ Tihonrabov, *Geopolitika...*, s. 306.

.....
 •••••
Yeni Rusya'da genel düşünce sisteminde devletçi Marksist-Leninist yaklaşımın yerini devletçi ve geleneksel jeopolitik anlayışlar almıştır.
 •••••

uyarlamaktadır.⁷⁴ Gumilyev kendi teorisinde 'süper etnos' olarak tanımladığı Slav, Türk ve Moğol halklarının birleşiminden oluşan Avrasya'da, İngiliz ve Fransızlara göre Türk ve Moğol haklarının Rusya'nın daha yakın dostları olduğunu savunmuştur.⁷⁵ Gumilyev Avrupa merkezçiliğine karşı çıkmakta ve her Avrupalının ha-

yalinde diğer kültürleri ortadan kaldırarak kendi kültürünü evrensel kılmanın olduğunu iddia etmektedir.⁷⁶ Gumilyev, Rusya'nın Batı'yla ittifak yerine Avrasya Birliği'ni tercih etmesi gerektiğini belirterek, söz konusu birliğin geleneksel olarak Katolik Avrupa'ya, Müslüman Güney'e ve Çin'e karşı olduğunu vurgulamıştır.⁷⁷ Gumilyev'in daha 1950'li ve 60'lı yıllarda yaptığı çalışmalarında ortaya koyduğu bu görüşleri 1990'larda yeni Rusya'da çok yankı yapmış ve yeni Rus jeopolitik yaklaşımlarından Yeni Avrasyacılığın düşünsel kaynaklarından birini oluşturmuştur.

3. Rusya'da Jeopolitiğin Rönesansı

*Misyonerliği terk etmekle biz pragmatikliğe yöneliyoruz... Doğal çıkarların normal karşılanması anlamına gelen jeopolitik, ideolojinin yerini almaktadır.*⁷⁸

Andrey Kozirev

SSCB'nin çöküşü sonucu ortaya çıkan yeni Rusya'da siyasî, ekonomik, askeri ve sosyal alanlardaki köklü değişiklik kendisini düşünsel alanda da göstermiştir. Yeni Rusya'da genel düşünce siste-

⁷⁴ Dergaçev, *Geopolitika*, ss. 79-86. Ayrıca, hırs teorisi (*passionarizm*) konusunda bkz. L.N. Gumilev, *Etnogenez i Biosfera Zemli*, A.İ. Kurkçi (yayına hazırlayan), (Moskova; Institut Dİ-DİK), 1997 (ikinci baskı). veya Türkçe çevirisi için bkz: L.N.Gumilev, *Kavimlerin Türeyişi ve Yerüzerindeki Yaşam Bölgeleri*, *Etnogenez ve Yerüzü Biyosferi*, çev: Nuri Eyüpoğlu, (Ankara; Ötüken, 2001).

⁷⁵ L.N. Gumilev, *Ritmi Evrazii: Epoh i Tsivilizatsii*, Moskova, Progress-Pangeya, 1993, s.31'den aktaran Leszek Buszynski, *Russian Foreign Policy Afrer the Gold War*, (Londra; Praeger Publishers, 1996), ss. 10-11.

⁷⁶ Gumilev, *Ritmi Evrazii: Epoh i Tsivilizatsii*, s. 54'den aktaran Buszynski, *Russian Foreign Policy Afrer the Gold War*, s. 11.

⁷⁷ L.N. Gumilev, *Ot Rusi k Rossii*, Moskova, Progress-Pangeya, 1994, ss. 302-303'den aktaran Buszynski, *Russian Foreign Policy Afrer the Gold War*, s. 11.

⁷⁸ 21 Ocak 1992 tarihli *Rossiskaya Gazeta*'daki röportajdan aktaran V.L.Tsumbrskiy, 'Geopolitika Kak Mirovidenie i Rod Zanyatiy', Polis, 1999, Sayı 4, www.politstudies.ru/fulltext/1999/4/2.html

minde devletçi Marksist-Leninist yaklaşımın yerini devletçi ve geleneksel jeopolitik anlayışlar almıştır.⁷⁹ Böylece Sovyet döneminde SSCB'ye karşı politik güçlerle ilişkilendirilen jeopolitik kavram ve yaklaşımlar 20. yüzyılın sonlarında siyaset, medya ve toplumsal bilimlerde sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Rusya'da 'jeopolitiğin rönesansı' olarak tanımlanabilecek bu durumun sebeplerini ise birkaç noktada toplamak mümkündür. Her şeyden önce, jeopolitik, ülkenin kaybedilmiş süper güç statüsünün yeniden oluşturulması için uygun bir ideoloji olarak algılanmıştır.⁸⁰ Gerçekten de kendisine özgü büyük güç ideolojisine⁸¹ sahip olan, sınırların kutsal olarak algılandığı bir ülkenin ordusunun sıcak bir savaş kaybetmemesine rağmen, iki yıl (1989-1991) gibi nispeten kısa bir sürede tarihte yaşanmış ve en hızlı (ve bu arada en büyüklerden biri olan) jeopolitik geri çekilmeyi yaşaması Rusya için kabulü çok zor bir travma niteliğindedir. Toplumsal ruh hali itibarıyla 20'lerin Almanya'sına benzeyen Rusya'da SSCB'nin çöküşünün kendi yenilgisi olarak algılanması ve yeniden süper güç olmanın yalnız ve yalnız Rusya'nın jeopolitik statüsüne dayanmakla mümkün olacağı düşüncesi yaygın bir görüştür.⁸² Bu bakımdan sınır, toprak, coğrafi konum ve benzeri kavramların yaygın olarak kullanıldığı jeopolitik kuramı, birden bire ideolojik şok içinde kalan Rusya'da özel bir ilgi toplamıştır. İkinci olarak, çöküşün ardından ortaya çıkan yeni devletlerin toprak ve nüfus alanı konusunda birbiriyle yoğun bir mücadeleye girişmesi de Rusya'da jeopolitik kuramına ilgiyi artırmıştır.⁸³ Üçüncü olarak, Sovyet döneminde hep düşman olarak görülen büyük devletlerin eski Sovyet coğrafyasına jeopolitik ilgileri bir diğer unsurdur. Son olarak da Sovyet döneminde uğraşılmasına yasak konulması da Rusya'da jeopolitik kuramını ilgi çekici nitelik kazanmasına neden olmuştur.

Jeopolitiğe yaygın ilgi, 1994'de Duma'da Jeopolitik Komisyon'un kurulmasına⁸⁴ ve Şubat 1999'da Duma Başkanı Gennadiy Seleznyov'un

⁷⁹ Dmitriy Trenin, 'Tretiy Vozrast: Rossiysko-Amerikanskies Otnoşeniya na Poroge XXI Veka', *Pro et Contra*, İlkbahar 2000, Cilt 5, Sayı 2, s. 12 veya Türkçe çevirisi için bkz: Dmitri Trenin, 'Üçüncü Kuşak : 21 Yüzyıla Giren Rus-Amerikan İlişkileri', *Avrasya Dosyası, Rusya Özel*, Kış 2001, Cilt 6, Sayı 4, s. 288.

⁸⁰ Mihaylov, *Evolutsiya...*, s. 6.

⁸¹ Rusya'da büyük güç anlayışı için bkz: Arthur Sagadeev, 'Rusya ve Büyük Güç İdeolojisi', *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, İlkbahar 1994, Cilt 1, Sayı 1, ss. 29-38.; Vladimir Shlapentokh, 'Is the 'Greatness Syndrome' Eroding?', *The Washington Quarterly*, Kış 2002, Cilt 25, Sayı 1, ss. 131-146.; Hannes Adomeit, 'Russia as a "Great Power" in World Affairs : Images and Reality', *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs), Ocak 1995, Cilt 7, Sayı 1, ss. 35-68.

⁸² Mihaylov, *Evolutsiya...*, s. 6.

⁸³ O.P.Şirgazin, 'Geopolitiçeskie Interesi Rossii v Period Globalnogo Peredela Mira', *Russkiy Geopolitiçeskiy Sbornik*, Sayı 2, 1997, kaynak: <http://whiteworld.ruweb.info/rubriki/000102/002/01010501.htm>, s. 1, 20 Aralık 2002.

⁸⁴ A. Mitrofanov, 'Ot Geografii -k Geopolitike', www.nasledie.ru/oboz/NO2_98/2_4.HTML 19 Aralık 2002.

jeopolitik kuramın bir ders olarak orta öğretim okullarında okutulmasını önermesine kadar varırken, Rus bilim adamları ve politikacıları konuya ilişkin görüş ve çalışmalarını içeren sayısız kitap ve çalışma yayınladılar. Bu durum Rusya'nın yeni yönünün belirlenmesine ilişkin değişik jeopolitik akım ve modellerin gündeme gelmesine neden oldu. Rusya için değişik jeopolitik ve jeostratejik modeller öneren bu yaklaşımların sayısının çok olması, bu eğilimlerin tamamını ve her türlü ayrıntısı ile ortaya koymanın yanısıra sınıflandırma konusunda da ciddi bir zorluğa neden olmaktadır. Bu bakımdan biz burada Rusya'daki jeopolitik akımları sınıflandırırken, Rusya'nın yeni dönemdeki politikalarını fiili olarak etkileyen, ciddi ve geniş tarihî düşünsel kaynakları olan ve Rus düşünsel ve siyasi hayatında önemli etkinliği olduğu genel kabul gören bir yaklaşım tarzının tercih edilmesinin daha doğru olacağını düşündük. Jeopolitik akımları sınıflandırırken ana ölçütümüz ise Rusya'nın tarihi mirası ile günün koşulları arasındaki sorunun çözümünde nasıl bir yol önerilmesidir. Bu bakımdan Rusya'da jeopolitik akımları *Batıcı/Atlantikçi akım*, *Yeni Avrasyacılık*, *Rus Milliyetçiliği Akımı* ve *Uzlaşmacı/Uzlaştırıcı akım* biçiminde dört kategoride sınıflandırdık.⁸⁶

a) *Batıcı/Atlantikçi Akım*

*Atlantikçilik Avrupa'nın bir parçası olma, dünya ekonomisinin organik bir parçasına dönüşme, sekizinci üye olarak G-7'ye girme, Atlantik İttifakının baskın iki üyesi olan ABD ve Almanya'ya önem vermek gibi unsurlar üzerine kurulmuştur.*⁸⁷

Sergey Stankeviç

Rusya'da Batı'nın bir parçası olma sürecini fiili anlamda 18. yüzyılda Büyük Petro'nun reform çabaları ile başlatmak mümkündür. Bu dönemde Batılılaşma Avrupa'nın bir parçası olma ile aynı anlamı taşıdığı için Petro'nun çabaları da Rusya'yı bir Avrupa devleti yapmak biçiminde özetlenebilir. Batılılaşma düşüncesi özellikle 19. yüzyılda Slavcılıkla beraber düşünsel alanda etkin olan görüşlerden biri olmuştur.⁸⁸ Ancak 1853-1855 dönemindeki Kırım Savaşı Avrupa'ya

⁸⁵ İvan Kurilla, 'Geopolitika i Komünizm', www.russ.ru/journal/edu/99-02-23/kuril.html, 19 Aralık 2002.

⁸⁶ Bu sınıflandırma ilk olarak Kolosov (der), *Geopolitiçeskoe Polojenie Rossii*, ss. 20-40'da kullanılmıştır.

⁸⁷ Sergei Stankevich, 'Rusya Kendisini Arıyor', *Avrasya Dosyası*, İlkbahar 1994, Cilt 1, Sayı 1, s. 40.

⁸⁸ Soltan, 'Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği', s.78.; Ayrıca bkz: Nikolay Berdyaev, *Russkaya Ideya*, Moskova, Folio, 2000, ss.36-70. ve Iver B. Neumann, *Russia and the Idea of Europe*, (Londra; Routledge, 1996), ss. 28-39.

ilişkin hayal kırıklığını gündeme getirerek Batıcılık akımının önündeki engellerden biri olmuştur. Ayrıca, 19. yüzyılın sonunda sol devrimci düşüncenin ciddi bir akıma dönüşmesi ve 20. yüzyıldaki Ekim devriminin ardından Batı ile çatışma halindeki yeni bir rejimin kurulması ile sonuçlanması Batıcılığı tamamen geri planı itmiştir. Sovyetlerin, Batıcılığın Rus düşünce ve pratiğindeki yeri ve etkinliği önünde en önemli engel olarak duran Batı karşıtı retoriği 1980'lerin sonunda Gorbaçev'in yeni politik düşünce konsepti ile ortadan kaldırılmış ve Gorbaçev insanlığın ortak değerleri için Batıyla işbirliği önerisini gündeme getirmiştir.⁸⁹

SSCB'nin çöküşünü tâkiben de Rus siyasal düşüncesinde değişik arayışlar yaşanmış, bu arayışlar içinde Batıcılık ve Batı eksenli öncelikler öne çıkmıştır. Arayışlar özellikle dış politika alanında kendisini daha sık gösterirken, Rus dış politikasındaki eğilimler ilk olarak 28 Mart 1992'de dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in danışmanı Sergey Stankeviç'in *Nezavisimaya Gazeta* gazetesinde yayınladığı makalesinde *Atlantikçilik* ve *Avrasyacılık* olarak tasnif edilmiştir.⁹⁰ Siyasî literatürde Batıcılık olarak da tanımlanan bu akım Ağustos 1991'den 1992 yılı sonuna kadar Rusya'nın iç ve dış politikasına ege-men olan anlayış niteliğinde olmuştur. Aynı dönem içinde Başkan Yeltsin'in de Batıcıları desteklediğini belirtmemiz gerekir. Bunun sebebi Batıcılar/Atlantikçilerin Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in yönetiminde çok önemli konumlarda bulunmalarıydı. Bu grubun içinde Batıcıların lideri olarak bilinen Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in yanı sıra, Başbakan Yegor Gaidar, Devlet Sekreteri Gennadiy Burbulis, Ulaştırma Bakanı Mihail Poltoranin, Dışişleri Bakan Yardımcıları Georgy Kunadze, Vitali Churkin ve Fedor Shelov-Kovediaev bulunmaktaydı.⁹¹ Batıcılar esasen hükümet içinde, dışişleri bakanlığında ve Devlet Başkanlığı Ofisi'nde önemli pozisyonlar edinmekle beraber siyasal sistemin ve toplumun diğer kesimlerinde de kendilerine yandaş bulmuşlardır. Örneğin, Batıcı grubun içinde Yüksek Sovyet'ten Viktor Sheinis, Sergey Yushenkov, Vladimir Kuznetsov, Gleb Yakunin, Galian Starovoitova, akademisyenlerden Nikolay Kosolapov, Konstantin Sarkisov, Andrei

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sergounin, *Post-Communist Security Thinking in Russia*, ss. 3-8. ve Alexander A.Sergounin, 'Russian Post-Communist Foreign Policy Thinking at the Cross-Roads: Changing Paradigms', *Journal of International Relations and Development*, Eylül 2000, Cilt 3, Sayı 3, http://www.ciaonet.org/olj/jird/jird_sept00sea01.html

⁹⁰ Stankeviç'in bu görüşlerinin yer aldığı ve *The National Interest* dergisinin Yaz 1992 sayısında yer alan makalesinin çevirisi için bkz. Sergei Stankevich, 'Rusya Kendisini Arıyor', *Avrasya Dosyası*, İlkbahar 1994, Cilt 1, Sayı 1, ss. 39-43.

⁹¹ Alexei G. Arbatov, 'Russia's Foreign Policy Alternatives', *International Security*, Sonbahar 1993, Cilt 18, Sayı 2, s. 10.

.....
 : **Kozirev'in liderliğini**
 : **yaptığı akımın esas amacı**
 : **Rusya'nın Batı'ya siyasal**
 : **ve ekonomik**
 : **entegrasyonunu**
 : **sağlamaktı.**
 .....

Kortunov, medya (gazeteci Evgeniy Kiselev) ve sanat ve kültür dünyasından (Andrey Nuykin, Otto Latsis, Yuriy Karyakin) kişiler de yer almaktaydı.⁹²

Kozirev'in liderliğini yaptığı akımın esas amacı Rusya'nın Batıya siyasal ve ekonomik ente-

grasyonunu sağlamaktı.⁹³ Siyasî literatürde Atlantikçiler olarak da isimlendirilen Batıcılar Doğu ile Batı arasındaki karşılaşmanın, Kuzey ile Güney arasındaki bir karşılaşma şekline dönüşme sürecinde olduğuna inanıyorlardı.⁹⁴ Batıyı bir düşman olarak değil de, daha ziyade yeni bir dünya düzeninin oluşturulmasında bir ortak olarak görüyorlardı. Atlantikçilere göre, Batı ve Rusya şimdi aynı değerlere sahipler-demokrasi, piyasa ekonomisi ve insan hakları-ve pek yakında her ikisi de Güneydeki kalkınmakta olan ülkelerden gelebilecek göç, terörizm, İslam köktendinciliği ve hatta askerî saldırı tehditleriyle karşı karşıya kalabilirler. Yeltsin'in kuzeyin sanayileşmiş devletleri için ortak bir sistem oluşturulması önerisi ve Güneydeki potansiyel saldırılara yöneltilen ortak bir ABD-Rus nükleer savunma sistemi kurulması çağrısı bu düşünceden kaynaklanıyor.⁹⁵ Batıcı akımın genel duruşunu dört ana noktada toplamak mümkündür.⁹⁶

Her şeyden önce, Batıcılar kendilerini Batılı değerler sistemi ile tanımlamaktaydılar. Kozirev bu tanımlanışı en somut şekliyle Aralık 1991'de Rusya dış politikasının ana hatlarını belirlerken ortaya koymuştur. Kozirev birey öncelikli toplumu, piyasa ekonomisini ve Batıyla birlikteliği sağlayacak bütün değerleri kabul ettiğini belirtmiştir. Rusya'nın ABD, Almanya ve Fransa ile ittifak ve işbirliği yapacaklarını belirten Kozirev, ülkenin eski öncü konumuna yükselmesi için demokrasinin gerekli olduğunu, Rusya'nın demokratik güçler tarafından özgürleştirilmesi durumunda 10-12 sene içinde öncü ülke konumuna ulaşacağını savunmuştur. Kozirev Batıyla ittifak fikrinin sadece askerî işbirliği olmadığını aynı zamanda, ortak değerlere bağlılık olarak değerlendirmiştir. Batıcı akımın bu yaklaşımını Devlet Başkanı

⁹² Arbatov, 'Russia's...', s. 10.

⁹³ Arbatov, 'Russia's...', s. 10

⁹⁴ Alexander Rahr, 'Rus Dış Politikasında " Atlantikçilere" Karşı "Avrasyacılar" ', Erol Göka ve Murat Yıldız (der), *Uygurluğun Yeni Yolu Avrasya*, (İstanbul; Kızılme, 1998), s. 43.

⁹⁵ Rahr, 'Rus...', s. 43.

⁹⁶ Buszynski, *Russian...*, ss. 4-5.

Yeltsin Ocak 1992'de BM'de yaptığı konuşmada da vurgulamış, ilkelerinin demokrasinin üstünlüğü, insan hakları, özgürlük, meşruluk ve moral ölçütler olduğunu belirtmiş ve ABD'yi, bütünlükte Batı'yı ve Doğu'yu müttefikleri olarak gördüğünü beyân etmiştir.⁹⁷

İkincisi, Batıcılar Rusya'nın dünya ekonomisine entegrasyonunu istemekteydiler. Batıcılar siyasal alanda demokrasinin vazgeçilmez olduğuna inanırken, ülke ekonomisindeki gelişmenin Rusya'da demokrasinin kaderini belirleyecek unsur olduğunu vurguluyorlardı.⁹⁸ Rusya'nın demokratik dönüşümünün ve özellikle ekonomik içerikli iç sorunlarının çözümü için dünya ekonomik kurumlarına açılmanın önemli olduğunu dile getiren⁹⁹ Kozirev'in ilk dış politika açıklamalarından biri uluslararası toplumu ve IMF benzeri uluslar arası finans kurumlarını Rusya'da ekonomik dönüşüme yardım etmeye çağırmak olmuştur. Kozirev Eylül 1992'de CNN televizyonuna verdiği demecinde ise Rusya'nın Marshall yardımına benzer dış yardıma ve işbirliği programına gereksinim duyduğunu, bunun gerçekleşmesi durumunda ülkesinin "sivil devletler ailesinde" yerini alacağını belirtiyordu. Rusya'nın IMF'ye Dünya Bankası'na, GATT'a üyeliğini ve Avrupa Bankası, G-7, Avrupa Topluluğu, OECD, bölgesel bankalar, Asya-Pasifik'te ve diğer bölgelerde yapılan ekonomik işbirliği zirvelerine aktif katılım ve işbirliği de bu ekonomik entegrasyon sürecinin fiili yansımaları olarak ortaya konmuştur.¹⁰⁰

Üçüncü olarak, Batıcılar güvenlik anlamında yarar sağlamak istiyorlardı. Rusya'nın sınırlarında patlak veren çatışmalar ve yeni bağımsız devletlerdeki Rus azınlığı durumu Rusya'yı bu çatışmaların içine çekecek demokratik reformlara zarar verebilirdi. Kozirev ve Yeltsin bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için Avrupa güvenlik sistemi olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansını bütün Avrasya'yı kapsayacak biçimde genişlemesi çabasına girdiler. Bu bağlamda Kozirev Ocak 1992'de Almanya Dışişleri Bakanı Heinrich Genscher'le görüşmesinde Vancouver'den Vladivostok'a ortak güvenlik alanı oluşturulmasını savunurken, Yeltsin de BM'deki konuşmasında Rusya'nın güvenlik sorunlarını çözmek için 'Ortak Avrupa güvenlik sisteminin' kurulmasını önermiştir.¹⁰¹

⁹⁷ Buszynski, *Russian...*, s. 5.

⁹⁸ Andrei Kozirev, 'Russia. A Chance for Survival', *Foreign Affairs*, Yaz 1992, Cilt 71, Sayı 2, s. 8.

⁹⁹ Kozirev, 'Russia...', s. 9.

¹⁰⁰ Kozirev, 'Russia...', s. 9.

¹⁰¹ Buszynski, *Russian...*, s. 5.

Son olarak, Batıcılar Rusya'nın büyük güç statüsüyle Batı tarafından eşit statülü partner olarak kabul edilmesini savunuyorlardı. Yeni dünyanın, gelişmiş ülkelerin esasen G-7 olarak bir araya geldiği merkez ve geri kalanların çevreyi oluşturduğu ikili yapıdan oluştuğunu savunan Batıcılar, Rusya'nın G-7 ve diğer Batılı kurumlara girmesinin ülkenin çevreden merkeze dönüşmesi için önemli görmekteydiler.¹⁰² Bu bakımdan Rusya'nın G-7'ye girmek için gerekli bütün koşullara sahip olduğunu, bu üyeliğin Rusya'nın Batı politikasının en önemli unsurlarından olduğunu vurgulamışlardır. Kozirev, Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra ülkesinin statüsünü kaybettiği yaklaşımının gerçekleri yansıtmadığını, Rusya'nın halen insan ve entelektüel kaynakları, doğal zenginlikleri, coğrafi konumu ve büyüklüğü ile büyük güç olduğunu belirtmiştir.¹⁰³

Batıcıların Rusya dış politikasına tam anlamıyla egemen oldukları Ağustos 1991-1992 sonu arasındaki dönemde, Batının en öncelikli alan olduğunu ve Batı ile balayı döneminin yaşandığını, Rusya'nın NATO'nun genişlemesine resmî düzeyde sessiz kaldığı ve eski Sovyet coğrafyasındaki yeni devletlerle ilişkilerini daha eşitlikçi ve demokratik yapıda sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Ancak Batının, Rusya'ya büyük ölçekli ekonomik yardım yapılması ve ülkenin Batı ekonomik ve politik-askerî kurumlarına katılması isteklerine gerçekçi bir cevap vermememesi, Batılı devletlerin önemli güvenlik sorunlarında (örneğin Rus kuvvetlerinin Doğu Avrupa'dan çıkarılmasının hızı ve koşulları; yakın çevredeki azınlık hakları; NATO genişlemesi; Yugoslavya'daki çatışmalar; Çin, Hindistan, İran ve diğer üçüncü dünya ülkeleriyle silah ticareti) Moskova'nın görüşlerine aldırılmaması Batıcıların ülke içindeki pozisyonunu zayıflatmanın yanı sıra, Batıya olan inançlarını olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁰⁴ Bütün bu gelişmeler Batının Rusya'yı Avrupa'nın ve Batı kültürünün bir parçası olarak görmediğini ortaya koyarken, ana tezleri Rusya'nın Batı kültürünün bir parçası olduğunu söyleyen Batıcıları bir çıkmaza sürüklemiştir: Ya kendi tezlerinde ısrar ederek siyasî arenada güç kaybedecek, fakat ideolojik anlamda tutarlı kalacaklardı, ya da görüşlerini yeni gerçeklere uygun olarak reform ederek, Rusya'nın mevzileri kaybetmesini engellemek için neoemperyal görüşler edineceklerdi. Bu aşamada Batıcılar iki gruba bölünmüştür: Kozirev başta olmak üzere

¹⁰² Andrei Zagorski, Anatoli Zlobin, Sergei Solodovnik, Mark Khrustalev, 'Russia in a New World', *International Affairs (Moskova)*, Temmuz 1992, Cilt 38, Sayı 7, ss. 6-7.

¹⁰³ Buszynski, *Russian...*, s. 5.

¹⁰⁴ Sergounin, *Post-Communist...*, s. 10.

¹⁰⁵ Sergounin, *Post-Communist...*, s. 10.

önemli bir grubun Batı'ya karşı kendine daha fazla güvenen ve yakın çevreye ilişkin neoemperyal amaçları savunan bir tavır benimsemiş, diğer bir grup liberal politikacı, akademisyen ve gazeteci Batı ve eski Sovyet cumhuriyetleri ile 'sivil diyalog' geliştirmekten yana tavır sergilemiştir.¹⁰⁵ Bu durum Batıcıların Rusya siyaset arenasındaki pozisyonlarını zayıflatmıştır. Serbest piyasa ekonomisi ve demokrat Rusya'dan yana tavır alan ve vekaleten Başbakanlık görevini yürüten Yegor Gaidar 14 Aralık 1992'de Duma'dan güvenoyu alamamış ve Başbakan olmamıştır.¹⁰⁶ Bir dönem Devlet Sekreterliği görevini yürüten, daha sonrada çeşitli görevlerde bulunan Burbulis 1 Ocak 1993'de bütün resmi görevlerinden alındı.¹⁰⁷

Batıcı akımın yaşadığı kriz Rusya'nın dış politikasını da kökünden etkiledi. Kozirev daha Haziran 1990'da Rusya'nın egemenliğini ilan etmesiyle Dışişleri Bakanı sıfatıyla Gorbaçev'in Batı'yla işbirliğini öngören *yeni politik düşünce* konseptine sahip çıkmış ve bağımsızlığın ardından Yeltsin'le beraber "Vancouver'den Vladivastok'a Avroatlantik işbirliği" sloganının aktif savunucusu olurken, 1992 Şubat'tan itibaren kendisine yönelik muhafazakarlardan, komünistlerden ve milliyetçilerden gelen Amerikan yanlısı eleştirilerin ardından Batıcı konumundan taviz verme ihtiyacı hissetmiştir.¹⁰⁸ Bu ilk olarak Şubat 1992'de önerdiği dış politika doktrin önerisinde kendisini gösterdi. Doktrin temel anlayış itibariyle Atlantikçi bir anlayışa dayanmasına karşın, yer-yer Rusya'nın dünya politikasındaki büyük güç olma statüsünü de içermekteydi. Kozirev'in dış politika doktrini dışında iki doktrin önerisi daha vardı: başkanlığını Sergey Karaganov'un yaptığı Dış Politika ve Savunma Konseyi (SVOP) hazırladığı öneri ve dış politika ve savunma kurumlarının (dışişleri, savunma bakanlığı, dış ekonomik ilişkiler, içişleri bakanlıkları, dış istihbarat servisi, Güvenlik Konseyi, parlamentonun dış ilişkiler, dış ekonomik ilişkiler, savunma ve güvenlik komisyonları) geniş katılımı ile bir doktrin önerisi daha gündeme getirildi.¹⁰⁹ Aslında Nisan 1993'de resmen kabul edilerek Atlantikçi dış politikaya son veren ve Yakın Çevre Doktrini olarak ifade edilen doktrin ABD'nin dünyada tek başına egemenlik kurması çabalarından endişe duyulduğuna da yer vermekteydi. Baskılar karşısında Kozirev'in Atlantikçi dış politikadan vazgeçişinin göstergeleri ise Aralık 1992'de Stokholm'da yaptığı konuşmada kullandığı gelenekçi retorik¹¹⁰ ve 2 Ocak 1993'de

¹⁰⁶ http://www.100mb.ru/~grankin/dosye/ru_bio283.htm, 17 Ocak 2002.

¹⁰⁷ http://www.100mb.ru/~grankin/dosye/ru_bio312.htm

¹⁰⁸ Hannes Adomeit, 'Konseptualnie Napravleniya Vneşney Politiki Rossii', Stephan Kreuzberger, Sabina Grabovski ve Jutta Unser, *Vneşnaya Politika Rossii: Ot Eltsina k Putiny*, Kiev, 2002, Optima, s. 15.

¹⁰⁹ Adomeit, 'Konseptualnie...', s. 17.

¹¹⁰ Adomeit, 'Konseptualnie...', s. 17.

yazdığı bir makalede eski Sovyet coğrafyasını yakın çevre olarak tanımlayarak Rusya'nın bu alandaki özel çıkarlarından bahsetmesi oldu.¹¹¹ Yeltsin de Şubat 1993'de ilan ettiği yakın çevre doktrini ile Batıcı yaklaşımın iflasını resmen ilan etmesiyle bu Batıcı çizgisini terk ettiğini gösteriyordu.¹¹² Rusya'nın "yakın çevrede" etkisini koruma çabaları, Balkanlarda Batının Miloşeviç karşıtı politikalarına karşı çıkışı, NATO'nun genişlemesine yönelik 1992'den itibaren giderek artan tepkileri bunun pratiğe yansıyan örnekleriydi.¹¹³

Batıcılık akımı 1994-1995 yıllarında politik arenada Viktor Çernomird'in başkanlığını yaptığı 'Evimiz Rusya', Yavlinski'nin liderliğini yaptığı 'Yabloko', Rusya'nın eski ABD Büyükelçisi Vladimir Lukin'in liderliğini yaptığı 'Rusya'nın Seçimi' ve Başbakan eski Birinci Yardımcısı Sergei Şahray'in liderliğini yaptığı 'Rusya'nın Birliği ve Uzlaşması Partisi'nin yaptığı seçim blokları ile ayakta kalmaya çalışmıştır.¹¹⁴ Günümüz itibariyle Batıcı akımın Rus politik arenasındaki temsilcileri olarak Yabloko Partisi'ni ve eş başkanlığını Gaydar'ın yaptığı Sağ Güçler Birliğini göstermek mümkündür.

b) Yeni Avrasyacılık Akımı

Eğer Rusya bir gün tekrar canlanacaksa, bu yalnız Avrasya devleti biçiminde ve yalnız Avrasyacılık düşüncesi ile mümkün olacaktır.¹¹⁵

Lev Gumilyov

Rusyalıların % 71'i Rusya'nın Avro-Asya veya Ortodoks uygarlığını bir parçası olduğunu düşünüyor. Sadece % 13'ü Rusya'yı Batı uygarlığının parçası olarak kabul ediyor.¹¹⁶

(2-5 Kasım 2001'deki kamuoyu araştırması)

Bu akımın temel tezlerini anlatmadan önce akımın ismi konusundaki bir tartışmaya da açıklık getirmenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Literatürde, özellikle Türk ve Batı literatüründe bu akım daha çok

¹¹¹ Nezavisimaya Gazeta, 2 Ocak 1992'den aktaran Nesib Nesibli, 'Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması', *Stratejik Analiz*, Ağustos 2000, Cilt 1, Sayı 4, s. 63.

¹¹² Sergounin, *Post-Communist...*, s. 10.

¹¹³ Adomeit, 'Konseptualnie...', s. 18.

¹¹⁴ Sergounin, *Post-Communist...*, s. 11.

¹¹⁵ Kaynak: Rusya'da yayınlanan *Evrasiyskiy Vestnik (Avrasya Bulteni- www.e-journal.ru)* internet dergisinin logosundan alınmıştır.

¹¹⁶ Pres-Vpusk no 32, VTsİOM, www.wciom.ru , 13 Kasım 2001.

Avrasyacılık olarak isimlendirilmektedir. Yeni Rusya'da dış politika tercihlerini sınıflandırmak için ilk kez 1992'de Stankeviç tarafından kullanılan Atlantikçi-Avrasyacılık tasnifin yansıması olarak gördüğümüz bu isimlendirme geçen on yıl içinde ciddi bir jeopolitik görüşler sistematığı oluşturmuştur ve bu bağlamda içinde tarihî Avrasyacılık akımından ciddi farkları da barındıran bir düşünce akımı ve uygulama pratiği için yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan çoğu Rus akademisyenin de kullandığı *Yeni Avrasyacılık*¹¹⁷ kavramının bu akımı ifade etmek için daha doğru olduğunu düşünüyoruz. Tarihsel çıkış noktası itibariyle Avrasyacılık akımına dayanan Yeni Avrasyacılık akımı bizce üç açıdan tarihsel kökeninden farklılık arz etmektedir. Her şeyden önce, *Yeni Avrasyacılık* Avrasyacılıktan farklı olarak hedef alanı olarak Avrupa yerine ABD'yi seçmiştir. İkincisi, yeni bir unsur olarak başta Rusya Komünist Partisi olmak üzere çeşitli sol görüşler de bu akımda aktif rol oynamaktadır. Son olarak da, tarihî Avrasyacılık, Rusya'nın Avrasya olmasında Moğol-Türk işgalinin esas rolü oynadığını ideologu Savitskiy tarafından dile getirilecek kadar "Türk sempatzanı" iken, Yeni Avrasyacılıkta bunun tersi bir yaklaşım tarzının egemen olduğunu, Türk unsuruna özellikle Türkiye bağlamında olumsuz bir değer yüklediğini söylemek mümkündür.¹¹⁸ Aslında bu üç unsur büyük oranda bir biriyle etkileşim içinde bulunarak Yeni Avrasyacılık akımının genel çehresinin belirlenmesini sağlamaktadırlar. Rusya'nın büyük güç kaybetmesinde en büyük dış sorumlu olarak ABD'yi görenlerin (Komünistlerin) veya Batıya karşı büyük bir güç olunması gerektiğini söyleyenlerin (Dugin ve benzerlerinin) görüşleri Yeni Avrasyacılığın ABD karşıtlığı niteliğinin ortaya konması ve beslenmesine meşru bir gerekçe oluştururken, 'ABD'nin dostu ve tarihî rakip' Türkiye de bundan payını almakta, bu kez de Yeni Avrasyacılığın Türkiye karşıtı niteliğinin kaynağı anlaşılmaktadır.

Kuramsal anlamda, (Yeni) Avrasyacılık akımı realist bir bakış açısıyla güç unsurunu öne çıkarmaktadır. Ayrıca, akımın Fransız ve Belçikalı yeni sağcılardan (Alan Benua, Jan Tiriir, Robert Stoykers) ve Alman

¹¹⁷ Rusya Toplumsal Siyasî Harekatı "Avrasya" (OPOD "Evraziya") resmi görüşlerini ifade ettiği belgesinde Yeni Avrasyacılığı kendi lideri Aleksandr Dugin'in 1980'lerin sonunda geliştirdiği, geleneksel Avrasyacılığın genişletilerek, içine gelenekselcilik, jeopolitik, metafizik, "yeni sağ", "yeni sol", ekonomide "üçüncü yol" yaklaşımlarının unsurlarını, halkların hakkı teorisinin, "etnik federalizm", çevre, ontolojik felsefe, rus tarihînin yeni misyon çerçevesinde yorumlanması biçiminde tanımlar. Kaynak: *Evraziyskiy Vzgl'yad (Osnovnie Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformi)*, (Moskova; 2001), Aktogeya-Tsentr, s. 22.

¹¹⁸ Her ne kadar Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev , tarihçi Murat Haci, analizci Haydar Cemal ve benzeri bazı politikacı ve aydınların öne sürdüğü değişik Avrasyacılık modelleri çıkış noktası ve önerdiği görüş sistematığı itibariyle özellikle eski SSCB coğrafyasında ve bugünkü Rusya'da bulunan Türk unsuruna yönelik olumlu ve özünde tarihî Avrasyacı görüşe yakın duran bir yaklaşım sergilese de, biz bu görüşün Yeni Avrasyacılık içinde esas dinamik olmadığını düşünüyoruz.

Jeopolitik okulundan (özellikle Karl Haushofer, Karl Schmitt,) etkilendiği söylenebilir.¹¹⁹ Ülke içindeki düşünsel kaynakları ise Rusya'nın kendine özgün jeopolitik konumu ve çeşitli etnik grupların özgün karışımından oluşan, bu durumun çevresindeki sorunlara müdahalesine olanak veren bir güç olduğu inancını taşıyan Rus dinsel felsefesinden, 1920-1930'lardaki tarihsel Avrasyacılıktan ve Sovyet Avrasyacısı Gumilev'in çalışmalarından almaktadır.¹²⁰ 1990'larda *Den* (şimdi *Zavtra*) gazetesi, *Elementı* dergisi, *Evrzaiyskiy Vestnik* dergisi benzeri yayınlar, *Arktogeya-Tsentr* ve *Fond "Mira L.N. Gumilyeva"* (Gumilyev'in Dünyası Vakfı) benzeri merkezler Avrasyacılığın düşünsel temellerinin yayınlaması ve yeni açılımlar getirilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Rusya'da kuramsal anlamda Yeni Avrasyacılık akımına katkıda bulunanlar içinde Aleksandr Dugin', A.Glivakovski, E Morozov, A. Fomenko benzeri aydınlardan bahsetmek mümkündür. Avrasya merkezli, düşünce siyasi arenada geniş yankı bulmaktadır. Her şeyden önce, Rusya'da komünizm ideolojisinin çöküşünün ardından askerî-sivil bürokrasisinin zihinsel anlamda büyük ölçüde Avrasyacı bir anlayışa sahip olduğu ifade edilmektedir.¹²¹ İkinci olarak, Avrasyacı anlayışın devletin dış politikasında pratik anlamda uygulandığı ve bir nevi *resmi Avrasyacılık söylemi* geliştirildiği belirtilebilir. Üçüncü olarak, Avrasyacı anlayış siyasi partiler bakımından da önem arz etmektedir ve bu anlayışın izlerini hem Rusya Federasyonu Komünist Partisinde ve milliyetçi Vladimir Jirinovski'nin Rusya Liberal Demokrat Partisinde görmekteyiz. Ayrıca Avrasyacılığı temel ideoloji olarak kabul eden liderliğini Aleksandr Dugin'in yaptığı Rusya Toplumsal Siyasi Harekatı "Avrasya" ile Abdul-Vahit Niyazov'un başkanlığını yaptığı Avrasya Partisinin¹²² de siyasi yelpazede yerini aldığını belirtmek gerekir.

Geçen on yıllık süreçte *Yeni Avrasyacılık* akımının geliştirilen üç önemli versiyonundan bahsedebiliriz. Bunlar *resmi Avrasyacılık söylemi* (Avrasyacılığın resmi yansımaları), *Sol Avrasyacı model* ve *Avrasya Harekatı modeli* olarak çeşitlendirilebilir. Yeni Avrasyacılık akımı içerisinde yer alan bu her üç modelin öne çıkan ortak hususlarını şöyle sıralayabiliriz. Birincisi, her üç model de Avrasyacı geleneğe sadık kalarak Rusya'nın özgün bir kimlik ve jeopolitik konuma sahip

¹¹⁹ Andrei P. Tsygankov, 'Hard-Line Eurasianism and Russia's Contending Geopolitical Perspectives', *East European Quarterly*, Sonbahar 1998, Cilt 32, Sayı 3, s. 318.

¹²⁰ Tsygankov, 'Hard-Line...', ss. 319-320.

¹²¹ Bu görüş 15-16 Temmuz 2002'de ASAM tarafından Ankara Sheraton Otel'inde yapılan *Globalization, Security and the Nation State* isimli konferansa katılan Rusya'nın Nijni Novgorod Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Prof. Dr. Aleksandr Sergunin'le yaptığımız bir sohbet sırasında dile getirilmiştir.

¹²² Anna Zakatnova, "Evrazistvo-Ne Proekt Kremlya", *Nezavisimaya Gazeta*, 31 Temmuz 2001, www.ng.ru/politics/2001-07-31/3_proect.html

olduğunu kabul etmektedir. İkincisi, her üçü de ABD hegemonyasına karşı bir tavır içindedir. Üçüncüsü, çok kutuplu bir uluslararası sistem modeli önermektedir. Dördüncüsü, her üç model de Rusya'nın öncelik vermesi gereken alanlar içerisinde "yakın çevre" birincil önem arz etmektedir. Farklılıkları ise çok kutuplulukta tercih edilecek müttefikler, Rusya'nın önceliklerini belirlemesi ve gelişme modelleri konusunda ortaya çıkmaktadır.

ba) Resmî Avrasyacılık Söylemi

Burada *resmi Avrasyacılık söylemi* ile kastettiğimiz model esasında Yeni Avrasyacılığın daha önce belirttiğimiz temel unsurlarının Rusya'nın resmi dış politikaya yansımalarıdır. Buna ilişkin ilk tartışmayı Yeltsin'in danışmanı Stankeviç'in gündeme getirmiştir.¹²³ Stankeviç 28 Mart 1992'de yazdığı bir yazısında Kozirev'in dış politikasını Amerikan merkezli olmakla suçlarken, Rus dış politikasının Batı ve Asya arasında denge kurması gerektiğini, SSCB'nin çökmesi ile Rusya'nın coğrafi anlamda Avrupa'dan uzaklaştığını, Rusya'nın eski SSCB mekanı ile ilişkilerinin koparmamasını gerektiğini savunuyordu. Rusya'nın Slav ve Türk, Ortodoks ve İslam unsurlarının karışımı ile oluştuğunu ve ülke tarihinde çok büyük rol oynamış Türk ve Müslümanlarla karşılıklı anlayış ve uzlaşmaya dayanan işbirliği yapılması gerektiği, Uzakdoğu ve Latin Amerika'yla işbirliği de vurgu yapılan unsurlardı.¹²⁴ Avrasyacı yaklaşım unsurlarından 'yakın çevreye' öncelik verme ve Amerikan hegemonyasından rahatsız olmanın 1993'de ilan edilen dış politika doktrininde yer aldığını görüyoruz.¹²⁵ Rusya'nın "yakın çevrede" etkisini koruma çabaları, Balkanlarda Batının Miloşeviç karşıtı politikalarına karşı çıkışı, NATO'nun genişlemesine yönelik 1993'den itibaren giderek artan tepkileri, Çin'le, Hindistan'la ve İran'la geliştirilen ilişkiler Avrasyacı yaklaşımın resmi politikaya yansıyan unsurları olarak görülebilir.

Avrasyacı yaklaşımın unsurlarının resmî politikada zirveye çıktığı zaman ise Yevgeni Primakov'un önce Dışişleri ve ardından da Başbakan olduğu Ocak 1996-Mayıs 1999 dönemidir. Bu dönemde dış politikaya egemen olan Primakov Doktrini, özünde Rusya'nın sadece bir gücün kontrolü altındaki tek kutuplu uluslararası düzenine karşı önleyici rolü

¹²³ James Burke Gorbaçev döneminde Sovyet dış politikasında Avrasyacılık ekseninin ağırlıklı olduğunu savunmuştur. bkz. : James F. Burke 'Gorbachev's Eurasian Strategy', *World Affairs*, İlkbahar 1993, Cilt 155, Sayı 4, ss. 156-168.

¹²⁴ Stankevich, 'Rusya...', ss. 39-43.

¹²⁵ Adomeit, 'Konseptualnie...', s. 17.

üzerine kurulmuştur.¹²⁶ Primakov'un çeşitli konuşma, mülakat, makâle ve basın konferanslarında Soğuk Savaş sonrası dönemi dünyasını ABD, Rusya (BDT ülkeleriyle birlikte), Avrupa Birliği, Çin, Japonya, ASEAN ve Latin Amerika olarak sınıflandırmıştır. Primakov'un dünya görüşü içinde fiili egemen rolüne rağmen ABD tek süper güç olarak kabul edilmemektedir. Primakov'un çok kutuplu sistem modelinde ABD'nin uluslararası gücünü sulandırma çabası vardır. Model Rusya-Çin stratejik işbirliğine İran'ın da ortak alınarak karşı kutup oluşturmayı öngörmektedir.¹²⁷ Primakov bu işbirliğinin Körfezde ve Tayvan boğazında ABD'ye meydan okuyabileceğini savunmuştur. Orta Asya ve Kafkasya'nın Rusya'nın etki alanında kalmasını isteyen Primakov, BDT ülkelerinin Rusya'ya entegre olmasını, Beyaz Rusya ile ittifakı desteklemiş ve Rusya'nın eski Sovyet mekanında güç kullanmasını savunmuştur.¹²⁸ Primakov'un görüşleri 1997'de kabul edilen Rusya ulusal güvenlik doktrininde genel anlamda yer alırken,¹²⁹ 26 Nisan 1996'da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması, 1997 Rusya-Beyaz Rusya Ortak Devletinin oluşumu, İran'la geliştirilen ilişkiler, Irak'ın ABD tarafından bombalanmasına karşı sert tepkiler, NATO'nun doğuya doğru genişlemesine sert karşı çıkışlar ve 1999'da Rus ordusunun Priştina çıkarması Primakov doktrinini pratiğe yansımalarının çarpıcı örnekleri olarak görülebilir.¹³⁰

1999 Ağustos'ta Vladimir Putin'in Başbakanlığa gelişinin ardından Rusya'nın resmi politikasında Avrasyacı unsurların, yani çok kutuplu dünya, yakın çevre öncelikli dış politika ve ABD karşıtı çabaların önem-

¹²⁶ Ariel Cohen, 'The "Primakov Doctrine": Russia's Zero-Sum Game with the United States', www.heritage.org/library/categories/forpol/fyi1167.html, 21 Aralık 2000, s. 3.

¹²⁷ Avrasyacılığın çok kutupluluk ve ABD'ye karşı Çin'le ittifak tezi Batılıların sert eleştirilerine uğramıştır. Örneğin, Rusya'daki *Carnegie Moscow Center* araştırma merkezi Başkan Yardımcısı Dmitri Trenin'e göre, ABD'nin Rusya karşısında üstünlüğünü kabul etmeyen ve bu güce karşı çok kutupluluğu savunanlar Çin'le ittifak önermekle aslında kendileri ile çelişkiye düşüyorlar. Bu çok kutupçular önerdikleri ittifak modeli ile aslında Rusya'yı Çin'in küçük ortağı yapmaktalar. Böylece, çok daha fazla avantajı bulunan ABD'nin küçük ortağı olmak yerine Çin'in küçük ortağı olmayı kabul ediyorlar. Kaynak: Trenin, 'Tretiy Vozrast: Rossiysko-Amerikanskije Otnoşeniya na Poroge XXI Veka', *Pro et Contra*, Yaz 2000, Cilt 5, Sayı 2, s. 16.

¹²⁸ Cohen, 'The "Primakov..."', s. 3.

¹²⁹ 'Russian National Security Blueprint', *Rossiiskaya Gazeta*, 26 Aralık 1997, ss. 4-5 \ FBIS-SOV-97-364, 30 Aralık 1997, <http://www.shaps.hawaii.edu/security/russia/russian-blueprint.html>

¹³⁰ Primakov doktrini ve yansımaları için bkz: Michael Waller, 'Primakov's Imperial Line', *Perspective*, Ocak-Şubat 997, Cilt 7, Sayı 3., kaynak: <http://web.bu.edu/iscip/vol7/waller.html>.; Chandler Rosenberger, 'Moscow's Multipolar Mission', *Perspective*, Kasım-Aralık 1997, Cilt 8, Sayı 2, kaynak: <http://web.bu.edu/iscip/vol8/Rosenberger.html>.; Aleksandr Golts, 'Stril Primakova' *Intellectual Capital* 1998, Sayı 34, <http://www.intellectualcapital.ru/iss2-34/icissue34.htm>, 21 Aralık 2000.; Igor Torbakov, 'Putin's Russias Defines its Foreign Policy Agenda' <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav072800.shtml>, Alexander Duleba-Karel Hirman, 'Russia's at the End of Eltsin's Era', <http://www.ivo.sk/showivot.asp?Source=IVOtoday&Id=67>, 23 Ocak 2003.; Robert N. Service, 'The Primakov Doctrine', <http://www.geocities.com/Athens/Ithaca/8738/Articles/9805tpd.html>; 'Consolidation of Power by Primakov Marks the End of the Line for Reform in Russia', http://www.centerforsecuritypolicy.org/index.jsp?section=papers&code=98-D_161, 23 Ocak 2003.

li ölçüde mevcudiyetini koruduğunu görüyoruz. Yalnız bu hususun daha pragmatik bir çizgi içinde takip edildiği ve ABD ile açık bir çatışmanın istenmediği, bu ülkeyle işbirliğine hazır olduğu mesajlarını da açıkça içermekteydi. Son olarak 11 Eylül'ün ardından Rusya dış politikasının daha farklı bir boyut kazandığını vurguladıktan sonra Putin'in dış politikasını *Uzlaşmacı/Uzlaştırıcı akım* içinde ele almak üzere burada bırakıyoruz.

bb) Sol Avrasyacı Model

Yeni Avrasyacılık akımını tarihi Avrasyacılıktan farklı kılan özelliklerden birinin içinde sol kesimi de barındırması olduğunu daha önce belirtmiştik. Özellikle, Rusya Federasyonu Komünist Partisi liderleri uluslararası ilişkileri analiz ederken ve bu konuda yaklaşım geliştirirken jeopolitik kurama esas alan bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. Bir anlamda uluslararası düzenin analiz edilmesinde sınıf çatışmasına dayalı Marksist-Leninist çizginin yerini jeopolitik yaklaşımlar almıştır. Örneğin, Komünist Parti Başkanı Gennadiy Zyuganov Rusya için çözüm ve stratejik öncelikler önerdiği en önemli çalışmasını *Coğrafyanın Zaferi: Rusya Jeopolitiğinin Temelleri* şeklinde isimlendirirken, Komünist parti liderlerinden Rusya Federasyonu Duma Başkanı Gennadiy Seleznev neredeyse jeopolitiği komünist ideolojinin yerine geçirecek, orta öğretim müfredatında ders olarak okutulması çağrısında bulunmuştur.¹³¹ Sol kesim içerisinde hem toplumsal desteği ve hem de örgütlü yapılanması itibarıyla en önemli güç olan Komünist partisi liderleri hem Batı karşıtı olması hem de Rusya'nın özgün kimliğini vurgulaması açısından Avrasyacılığı kendilerine daha yakın bir olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin, Seleznyov son on yıllık dönemde Yeni Avrasyacılık akımının temel ideologu olarak görülebilecek olan Aleksandr Dugin'ni kendi danışmanı olarak göreve getirirken, Zyuganov'un önerdiği ve bizim *Sol Avrasyacı model* olarak tanımladığımız uluslararası sistem ve Rusya'nın öncelikleri modeli Yeni Avrasyacı akımın bütün esas unsurlarını kendi içinde barındırmıştır.

Zyuganov kendi modeline uluslararası sistemin genel değerlendirmesi ile başlar.¹³² Teorik olarak çağdaş uluslararası sistemin tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu olabileceğini belirten Zyuganov'a göre, fiili olarak Amerikan egemenliği anlamına gelecek tek kutuplu sistem Rusya'nın çıkarlarına en zararlı seçenektir.¹³³ İki kutuplu sistemde Batı

¹³¹ Ivan Kurulli, 'Geopolitika i Komunizm', www.russ.ru/journal/edu/99-02-23/kuril.html, 19 Aralık 2002.

¹³² Gennadiy Zyuganov, *Geografiya Pobedi: Osnovi Rossiyskoy Geopolitiki*, (Moskova; 1997), s. 234.

¹³³ Zyuganov, *Geografiya...*, ss. 234-244.

karşısı en önemli ülke olarak Çin'in öne çıktığını vurgulayan Zyuganov, bu senaryonun üç açıdan kabul edilir bulmamaktadır: Birincisi, Çin'in karşı kutup olması kalkınma süreci nedeniyle uzun bir sürede mümkündür. İkincisi, iki kutuplu sistem tarihsel olarak kara ve deniz güçlerinin jeopolitik rekabetidir ve deniz gücünü ABD'nin temsil ettiği noktada Çin'in jeopolitik konumu kara gücü rolünü oynamaya müsait değildir. Üçüncüsü, ikinci nedenle bağlantılı olarak, ABD ve NATO egemenliğine karşı Rusya ve Çin'in stratejik ortaklığının karşı koyabileceğini belirtir. Fakat Zyuganov'un Çin'in ekonomik gelişimine karşın Rusya ekonomisinin çökmesi, Çin ordusunun güçlenmesiyle paralel olarak Rusya ordusunun dağılma sürecinde olmasıyla Rusya'yı Çin'le eşit bir ortaklık yapamayacağını ifade etmektedir. Bu görüşler ışığında, iki kutuplu sistemin gerçekleşme ihtimalinin az ve Rusya açısından kabul edilebilir olmadığını belirten Zyuganov çok kutuplu sistemi tartışmaya açmaktadır. Doğu ve Batı arasındaki jeopolitik çatışmanın her şeyden önce AB, NAFTA, Çin ekonomisi, Japonya ve ASEAN ülkelerinin ekonomik güçlerinin çatışmasıyla ortadan kalktığını savunan Zyuganov, Rusya için günümüz koşullarında en iyi seçeneğin çok kutuplu düzen olduğunu ifade etmektedir. Rusya'nın dünyada dinamik güçler dengesinin sağlanması yönünde politika uygulaması gerektiğini belirten Zyuganov, ABD ve NATO'nun tek kutuplu egemenliğine karşı dengeleyici güçlerin ve kurumların desteklenmesini savunuyor. Çok kutupluluğun istikrarsızlık ve savaş yarattığı görüşüne de karşı çıkan Zyuganov, bu durumdan sistemi değil, sistemin kurallarına uyum göstermeyen güçleri sorumlu tutmaktadır. Modelin dikkat çeken en önemli boyutlarından biri Rusya'nın jeopolitik statüsünün tekrar onarılması için öne sürülen stratejidir. Bu strateji jeopolitik statünün onarılması için iç uzlaşmanın sağlanması, Rusya-Ukrayna-Beyaz Rusya'nın birleşmesi ve eski Sovyet ülkelerinin bir araya gelmesi olarak üç aşamada gerçekleşmesini içermektedir.¹³⁴

bc) Avrasya Harekâtı Modeli

Yeni Avrasyacılık akımının en köklü versiyonu ise filozof Aleksandr Dugin'in çalışmaları ekseninde geliştirilmiştir. Daha 1980'lerin sonlarından itibaren tarihî Avrasyacılık düşüncesi üzerinden Rusya için yeni jeopolitik model oluşturma çabalarına girişen Dugin'in bu konudaki en önemli çalışması ise *Jeopolitiğin Temelleri: Rusya'nın Jeopolitik Geleceği* adlı eseridir. Rusya'da jeopolitik ve jeopolitik çalışmalar deni-

¹³⁴ Zyuganov, *Geografiya...*, ss. 244-260.

lince neredeyse akla ilk gelen isim olan Dugin jeopolitiği özetle (dünyayı) yönetme bilimi olarak tanımlar.¹³⁵

Dugin, Avrasyacılığın Rusya'da güçlü bir seçenek olarak gündeme gelmesi yönünde kuramsal çabalarda bulunmakla kalmamış, 21 Nisan 2001'de kurulan Rusya Toplumsal Siyasî Harekâtı (Avrasya) (OPOD (Evraziya) partisinin liderliğine de seçilmiştir. Basın toplantısında Avrasyacılığı "Rusya'daki halkların, kültürlerin ve etniklerin çıkarlarına hitap eden ulusal ülkü" olarak tanımlayan Dugin, amaçlarının Avrasyacılık düşüncesinin toplumda yaygınlaştırılması olduğunu belirtmiştir.¹³⁶

'Avrasya' harekâtı kendi manifestosunda, önceliklerini Rusya'da geleneksel dinlerin (Ortodoksluk, İslam, Musevilik ve Budizm) yapıcı sosyal diyalogunu sağlamak, siyasal yapı bakımından "Avrasya federalizmi", ekonomik alanda devlet ve özel sektör arasında sentezinden oluşan "üçüncü yol" modelinin gerçekleştirilmesi olarak ortaya koyar.¹³⁷ Harekât, dış politikada amaçlarını BDT ekseninde AB benzeri bir stratejik entegrasyona gidilmesi, bu entegrasyonun Moskova-Tahran-Yeni Delhi-Pekin ekseninde geliştirilmesi, Rusya'nın sıcak denizlere çıkışını barış ve dostluk ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirilmek, Batı ekseninde Avrupa ülkeleriyle ilişkilere öncelik vermek ve Pasifik'te Japonya ile aktif işbirliği gibi hususlar olarak belirtmektedir.¹³⁸

Küreselleşmeyi, Batı siyasî-malî oligarşik yapılarının merkezinde bulunduğu tek kutuplu yeni dünya düzeni olarak gören ve karşı çıkılması gereken tehlike şeklinde tanımlayan harekât çok kutuplu sistemi savunmaktadır.¹³⁹ Bu çok kutuplu sistemin yeni dünyanın gerçeği olduğu savunulurken, kutupları geleneksel devletler değil, yeni entegre uygarlıklar (büyük bölgeler (*prostranstvo*))ve bu büyük bölgelerin bir araya gelmesinden oluşan jeoekonomik kuşaklardan/bölgelerden meydana geleceği iddia edilmektedir. Kutuplar Avro-Afrika (AB, İslam-Arap Afrika'sı, Tropikal Afrika büyük bölgelerini kapsamaktadır.), Asya-Pasifik (Japonya, Güney Doğu Asya Ülkeleri ve Hindişin, Avustralya ve Yeni Zelanda büyük bölgeleri), Amerikan (Kuzey Amerika, Orta Amerika ve Güney Amerika büyük bölgeleri) ve Avrasya kıta

¹³⁵ Aleksandr Dugin, *Osnovi Geopolitiki. Geopolitičeskoe Buduşee Rossii*, (Moskova; 1999) (3. baskı), Arktogeya-Tsent, s. 14.

¹³⁶ Andrey Levkin, 'Çto Takoe "Evraziya", Kajdiy (Poka?) Ponimaet Po-svoemy', www.smi.ru/2001/04/24/988131062.html 24 Nisan 2001.

¹³⁷ *Evraziyskiy Vzglyad (Osnovnie Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformi)*, s. 14.

¹³⁸ *Evraziyskiy Vzglyad (Osnovnie Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformi)*, ss. 14-15.

¹³⁹ *Evraziyskiy Vzglyad (Osnovnie Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformi)*, ss. 20-23.

(Rusya, BDT ülkeleri ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu "Avrasya İttifakı"; kıta İslam ülkeleri, Hindistan ve Çin büyük bölgeleri) kuşaklarından oluşacaktır.¹⁴⁰

Bu modelde Rusya genel anlamda Avrasya kıtasal kuşağı içindeki "Avrasya İttifakı" büyük bölgesinde yer almaktadır. "Avrasya İttifakı" büyük nüfus alanında gerçekleşmesinin klasik ulus devlet yapılanmasından bir tür gönüllülük rızasına dayanan federasyon yapısını benimsemekle mümkün olacağını öngören model, bu uygulamanın ilk olarak Rusya içindeki Kuzey Kafkasya'daki anlaşmazlığın çözümünden başlanması gerektiğini, daha sonra BDT içindeki Karabağ, Kırgızistan ve Tacikistan'daki sorunların çözümünde uygulanmasını öngörmektedir. Modelde "Avrasya İttifakı" büyük bölgesi ile Avrasya kıta kuşağını oluşturan diğer büyük bölgeler (kıta İslam ülkeleri, Hindistan ve Çin) arasında politik-ekonomik bütünleşme zarureti vurgulanmaktadır. Model, bu bütünleşmenin Çin ve Hindistan büyük bölgeleri bağlamında sınırları devlet sınırlarıyla örtüştüğü için daha kolay olabileceğine dikkat çekerken, kıtasal İslam ülkelerini yani İran, Pakistan, Afganistan, belki Türkiye, Irak ve Suriye'nin bütünleşme sürecinin bu büyük bölgenin parçalı yapısı nedeniyle daha zor olacağını savunmaktadır.¹⁴¹ "Avrasya İttifakı"nın BDT çerçevesinde yavaş yavaş şekillendiğini iddia eden model Astana'da ilan edilen Avrasya Ekonomik İttifakı'nın bunun bir göstergesi olduğunu savunur.¹⁴² Model BDT eksenli bir "Avrasya İttifakı" ile Avrasya kıtasal jeoekonomik kuşağı arasında bir geçiş birliği olarak "Avrasya Ortak Evi"ni gündeme getirmektedir. Daha çok ekonomik-politik içerikli ve NAFTA benzeri bir bölgesel yapılanma olarak önerilen "Avrasya Ortak Evi" BDT ülkeleri dışında, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan benzeri Ortodoks ülkeleri, Doğu Avrupa ülkelerini, Moğolistan, Hindistan, Afganistan ve Hindistan benzeri Asya ülkelerini kapsamaktadır.¹⁴³

¹⁴⁰ *Evrasiyskiy Vzglyad (Osnovnie Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformi)*, ss. 23-24.

¹⁴¹ *Evrasiyskiy Vzglyad (Osnovnie Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformi)*, s. 43.

¹⁴² *Evrasiyskiy Vzglyad (Osnovnie Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformi)*, s. 70.; Avrasya Ekonomik İttifakı için bkz: Anar Somuncuoğlu, 'Avrasya Ekonomik İşbirliği: Rus Dış Politikasında Yeni Bir Atak', *Stratejik Analiz*, Temmuz 2001, Cilt 2, Sayı 15, ss. 86-91.

¹⁴³ *Evrasiyskiy Vzglyad (Osnovnie Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformi)*, s. 71.

c) Rus Milliyetçiliği Akımı

*Bütün ülkelerin Slavları birleşin!*¹⁴⁴

A.F.Rittikh (1908)

Rusya'da bütün Batı (ve büyük ölçüde ABD) ve liberalizm karşıtları sadece Yeni Avrasyacı akım içerisinde değildir. Bu karşıtların hiç de azımsanmayacak ve hatta zaman-zaman dozu itibariyle en yüksek karşıtlığın temsil edildiği bir diğer jeopolitik akım Rus milliyetçiliği akımıdır. Bu akım düşünsel temelleri 1830-1840'lardan Rusya'daki entelektüeller arasında yaygın olan ve Ortodoksluk, otokrasi ve Panslavizm bileşkesine dayanan Slavcılığın¹⁴⁵ yeniden diriltilmesi anlamına gelmektedir. Slavcılar Slav etnik temeline dayan bir ideolojik temelden yola çıkarak Rusya'nın bu işin liderliğini üstlenmesi gerektiği üzerinde duruyorlardı. Slavcılar Rusya'nın Batıdan farklı olduğunu, bu farklılığın temelinde yalnız etnik farklılığın olmadığını, bu özgünlüğün özellikle Ortodokslukla pekiştiğini vurgulamaktaydılar.¹⁴⁶ Aslında bizce de Rus milliyetçiliğini Avrupa'daki milliyetçiliklerden ayıran en önemli fark, Rus milliyetçiliğinin Batıdaki laik nitelikli milliyetçiliklere oranla din faktörünü (bu örnekte Ortodoks mezhebini) kendi milli kimliğinin bir parçası olarak içselleştirmeyi başarmış olmasıdır.¹⁴⁷ Bu noktada Rusya'nın batıda dönemin dünyevi iktidarlarına karşı kendi egemenliğini kurma başarısı göstermiş Katolikliğin yerine, 989 yılında Bizans'tan, gelenek itibariyle dünyevi iktidarın bir eklemlemesine dönüşmüş Ortodoksluğu kabul etmenin en önemli unsurlardan biri olduğunu vurgulamak gerekir.¹⁴⁸ Rusya tarihinde geleneksel olarak dinsel güç bağımsız biçimde iktidar mücadelesinin bir tarafında dönüşmemiş, Knezlik ve Çarlık dönemlerinde dünyevi iktidarın yanında yer alarak onun gücünün pekişmesinde meşruiyet unsuru işlevi görmüştür. Bu işlev sadece iç meşruiyet anlamını taşımamış, özellikle 1453 yılında Osmanlı'nın İstanbul'u fethi ve 15. Yüzyılda Rusya'nın yayılma sürecine başlamasıyla beraber dışsal nitelik de kazanmıştır. Bu

¹⁴⁴ Astrid S. Tuminez, *Russian Nationalism Since 1856 : Ideology and the Making of Foreign Policy*, New York, 2000, Rowman & Littlefield Publishers, s. 115.

¹⁴⁵ Soltan, Coğrafya Tarih ve Rus kimliği, s. 75.

¹⁴⁶ Tuminez, *Russian...*, s. 64.

¹⁴⁷ Rus milliyetçiliği konusunda bkz: Astrid S. Tuminez, *Russian...*; Stephen D. Shenfield, *Russian Fascism: Traditions, Tendencies, Movements*, Armonk, New York, M.E. Sharpe, 2001.

¹⁴⁸ Rusya-Bizans ilişkisi için bkz: A.Ş Kadirbayev, 'Rossiyskaya i Turetskaya Model Evraziystva v İstoriçeskom Ptrostranstva' (basılmamış bildiri), *Türkiye-Rusya Federasyonu Avrasya Analizi Stratejik Diyalog Toplantısı- I*, 20-22 Ocak 2003 ASAM/ Ankara.

dışsal meşruiyet ise kendisini Moskova-Üçüncü Roma'dır formülünde ortaya koymuştur.

İstanbul'un fethinin ardından Ortodoksluk hâmisiz kalınca Ortodoks din adamlarından Pskov rahibi Filofey, Moskova Knezi'nin bu işlevi üstlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Filofey Moskova-Üçüncü Romadır ideolojisini sistemleştirerek 1503 yılında yazılı biçimde Moskova Knez'i III. Vasiliye sunmuştur:¹⁴⁹

*Evvelce dünyanın merkezi Roma idi. Sonra Yeni Roma (yani İstanbul) oldu. Her iki Roma da düştü. Halbuki Üçüncü Roma ayakta, o da Moskova'dır. Hıristiyanlıktaki "mukaddes üçlük" hükmünce Dördüncü Roma olmayacaktır; Şu halde Moskova dünya hakimiyetinin yeni merkezidir.*¹⁵⁰

Bu görüş Moskova Knezleri ve daha sonra Rusya çarları için devletin genişletilmesi için uygun bir gerekçe oluştururken, bazı analizciler Moskova Üçüncü Roma'dır görüşünün Rusya'nın ilk jeopolitik doktrini olduğunu savunuyorlar.¹⁵¹ Bu arada başka bir görüş de Moskova knezliğinin Üçüncü Roma doktrininden önce sadece Rus topraklarını bir araya getirme uğraşı içindeyken, bu doktrinden sonra sınırsız emperyal yayılma misyonu içine girdiğini savunmaktadır.¹⁵² Bu görüş hatta anılan doktrinin Sovyet yayılcılığı üzerinde de etkisi olduğunu, özellikle Stalin dönemindeki Doğu Avrupa'daki Sovyet yayılcılığının (buna Boğazlara yönelik talepleri de katabiliriz) bu doktrinle bağlantılı olduğunu belirtmektedir.¹⁵³

Üçüncü Roma doktrini ile Rus milliyetçilerinin fikir babaları olan Slavcılar arasındaki ilişkinin ise 1860'lara dayandığını belirtmemiz

¹⁴⁹ Nikolas K. Gvosdev, 'Moscow -- The Third Rome: Interpretations And Implications For Church-State Relations', <http://www.geocities.com/Athens/Olympus/5357/chscowl.html>, 14 Ocak 2002.

¹⁵⁰ Kurat, *Rusya Tarihi*, s.140.

¹⁵¹ Zyuganov, *Geografiya...*, s. 119.

¹⁵² Marchall Poe, 'Moscow, the Third Rome: The Orgins and Transformations of a Pivotal Moment', www.people.fas.harvard.edu/~mpoe/third%20Rome.rdf, s.2.

¹⁵³ Poe, 'Moscow, the Third Rome: The Orgins and Transformations of a Pivotal Moment', s. 21. Slavcılarla Üçüncü Roma doktrini ve Stalin dönemi arasındaki bağlantıyı ortaya koymak açısından Slavcı yazar Sergey Şarapov'un 1901'de yayınladığı Çerez Polveka (*Yarım Yüzyıl Sonra*) eserindeki bir diyaloga burada yer vermek anlamlı olacaktır. Şarapov romanında 1951 yılında Moskova'da o dönemin bir Moskovalısı ile eski bir çağdan gelmiş Moskovalı arasındaki hayali bir diyaloga yer vermektedir. Eski dönemden gelmiş Moskovalının Konstantinopol bizim mi? sorusunu yanıtlayan 1950'li yılların Moskovalısı Konstantinopol'un kendilerinin Kiev, Moskova, Petersburg'tan sonra dördüncü başkentleri olduğunu belirtmektedir. 1950'lerin Moskova'lısı devletin sınırlarını da tasvir ederken, İran, Hive, Buhara ve Afganistan'ın eyaletleri olduğunu, batı sınırının Danzig (Polonya'da)'in oluşturduğunu, Kuzey Prusya'nın tamamını, Avusturya, Moravya ve Çekya (Çek Cumhuriyeti) içine alarak Akdeniz'e çıktığını belirtir. Bu Rus imparatorluğunun Varşova, Çervonnaya Rus ve Lvov'üne alan Polonya Çarlığını, Viyana'yla birlikte Çehya'yı, Budapeşte ile beraber Macaristan'ı, Sırbistan-Hırvatistan'ı, Bükreş'li Romanya'yı, Sofya ve Andrianapol'lu Bulgaristan'ı ve Atina'lı Yunanistan'ı kapsayan bir devlet olduğunu ifade eder. Kaynak: Mihaylov, *Evolyutsiya Geopolitičeskih İdey*, s. 148.

mümkündür. Anılan tarihlerde Filofey'in yazılarının ilk kez kamuoyuna açık biçimde yayınlanması Panslavistler tarafından günün koşullarında Rusya'nın kaderinde Doğu (Bizans) İmparatorluğunun yeniden diriltilmesi için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁴ 1877-78 yılındaki Rus-Osmanlı savaşı da bu yaklaşımın devamı olarak değerlendirilmektedir. Rusya İmparatorluğu, Panslavizm ve Pan-Ortodoksluğu esasen Balkanlar merkezli olarak Ekim Devrimi'ne kadar kullanmıştır. Sovyet dönemi sırasında her ne kadar Panslavizm ve milliyetçilik, komünist ideoloji tarafından dışlansa da, 'Sovyet insanı' yaratma projesinin aslında diğer hakları Ruslaştırma sürecine karşılık geldiğini söyleyebiliriz.

Sovyet devletinin çöküşünün ardından bütün bastırılmış görüşler gibi Slavcı görüşlerden yola çıkan Rus milliyetçiliği de yükselmiştir. Bir yazar Rus milliyetçiliğini hızlandıran nedenleri beş noktada sınıflandırmaktadır:¹⁵⁵

1. Afganistan'dan çekilme, imparatorluğun içten çöküşü, komünizmin yıkılışı gibi 'alay konusu bile yapılan' onur kırıcı olaylar,
2. Ülkenin fakirleşmesi, yeni kapitalist uygulamaların gölgesinde bütün zenginliklerin bir-bir yağmalanması, 'eski komünist dönem kodamanları'nın varlıklarına varlık katmaları, yepyeni bir anarşizm türüne doğru tam yol ilerleme.
3. Devletin üst yönetim kademelerinde ve parlamentoda 'sistemin kilitlenmesi'.
4. Cinayet, gasp ve benzeri adi suçların anormal ölçüde artması.
5. Rusya sınırları dışında kalmış 25 milyon kadar Rus'un akıbetinin meçhul olması.

Rus milliyetçiliğini temel eksen olarak alan örgütlenmeler içerisinde Pamyat (SSCB'nin son yıllarında), Rusya Liberal Demokrat Partisi (LDPR), Rus Ulusal Birliği, Ulusal Bolşevik Parti, Halk Ulusal Partisi, Rusya Ulusal Cumhuriyet Partisi, Yuri Belyayev'in Rusya Ulusal Cumhuriyet Partisi, Rus Ulusal Birliği, Rusya Nasyonal Sosyalist Partisi, Hıristiyan Yeniden Diriliş Birliği benzeri parti ve örgütleri sayabiliriz.¹⁵⁶ Bu örgütlenmelerden Pamyat, 'Üçüncü Roma doktrinini' Rus'un yükselişinin simgesi olarak kabul etmiştir.¹⁵⁷ Rus Ulusal Birliği dış poli-

¹⁵⁴ Poe, 'Moscow,...', s. 2.

¹⁵⁵ S. Enders Wimbush, 'Rusya'dan sonra Rusya', *Avrasya Etüdüleri*, Yaz 1994, s.

¹⁵⁶ Bu örgütlenmeler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Stephen D. Shenfield, *Russian Fascism: Traditions, Tendencies, Movements*, Armonk, (New York; M.E. Sharpe, 2001).

¹⁵⁷ Poe, 'Moscow,...', s. 24.

tikadaki öncelikli amacın, eski Sovyet coğrafyasına egemen olan Yeni Rusya İmparatorluğu olduğunu savunmaktadır. İmparatorluğun kendi aleyhine olan hiçbir uluslararası anlaşmayı tanımaması ve askerî kapasitesinin ABD düzeyine çıkarılması da örgütün programında yer alan diğer hususlardır.¹⁵⁸ Ulusal Bolşevik Partisi dış düşman olarak ABD'yi ve Avrupa'daki küreselleşmecileri (mondialistler), NATO ve BM'yi görmektedir. Rusya'nın ABD ve Batı ile yaptığı bütün anlaşmaları iptal etmesi gerektiğini savunan örgüt, Rusya'nın Avrasya kıtasındaki dostlarının (küreselleşmeci olmayan) Almanya, İran, Hindistan ve Japonya olduğunu belirtmektedir. Örgüt, esas amacının Cebelitarık'tan Vladivostok'a kadar uzanan coğrafyada Rus kültürüne dayanan bir imparatorluk kurmak olduğunu ifade etmektedir. Bu genel amacın dört aşamada gerçekleştirilmesi öngörülmektedir: İlk önce, Rusya Federasyonunu Rus millî devletine dönüştürecek bir Rus devrimi yapılmalı, ikinci olarak eski Sovyet coğrafyasında Rusların meskun olduğu topraklar (Kırım, Kuzey Kazakistan, Estonya'nın Narva bölgesi) bu devletle birleştirilmeli, üçüncü olarak eski SSCB coğrafyasındaki Avrasya halkları Ruslar ekseninde bir araya getirilmeli, son aşama olarak da büyük kıta imparatorluğu oluşturulmalıdır.¹⁵⁹

Bir yazar Rus milliyetçiliği jeopolitik akımının genel yaklaşımlarını birkaç noktada şöyle özetlemektedir:¹⁶⁰

1. Ortodoks kilisesini esas alan Rus millî devletinin kurulması;
2. Ukrayna ve Beyaz Rusya ile birleşerek Kiev Rus Devleti dönemine benzer Slav jeopolitik alanı oluşturmak;¹⁶¹
3. Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'dan çekilmesi;¹⁶²
4. Rus ulusunun ulusal dirilişi sorunlarını merkeze koyarak, Rus kimliğinin yıkıcı nitelikte olduğuna inandıkları Avrasyacılarla ve Komünistlerle mücadele içine girmek;
5. Ortodoks ve doğudaki diğer Hıristiyan halkları kendilerinin doğal müttefiki olarak görmektedirler.

¹⁵⁸ Shenfield, *Russian...*, s. 126.

¹⁵⁹ Shenfield, *Russian...*, s. 214.

¹⁶⁰ Kolosov, *Geopolitiçeskoe...*, s. 31.

¹⁶¹ Rusya-Beyaz Rusya Ortak Devletini bunun pratiğe dökülmesi olarak yorumlayabiliriz.

¹⁶² Bu nitelik Rus milliyetçilik akımı içerisinde yaygın bir kanat olmasa da yer-yer, örneğin ünlü Rus yazar Aleksandr Soljenitsin'in tarafından daha 1990'da dile getirilmiştir. Soljenitsin SSCB'nin yerine Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kazakistan'dan oluşan yeni bir birlik oluşması önermiştir. (kaynak: A.İ. Soljenitsin, *Kak Nam Obustroit Russiyu*, Moskova, 1991, *Patriot*, ss.4-6). Aslında üç Slav cumhuriyetinin (Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya) SSCB'nin hukuken dağıldığını ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurduğunu ilân ettiği 21 Aralık 1991 tarihli girişimin gerçekleşmesinde bu yaklaşımın etkili olduğu söylenebilir.

Rus milliyetçi jeopolitik akımına teorik katkıda bulunan yayınlar içinde *Tretiy Rim* (Üçüncü Roma) ve *Naş Sovremennik* (Çağdaşımız) dergilerini göstermek mümkündür.¹⁶³ Rus milliyetçi akımında jeopolitik görüşleri ile öne çıkanlar içinde LDPR lideri Vladimir Jrinovski'nin ve aynı partinin etkin simalarından bir dönem Rusya Duma Jeopolitik Komisyonu başkanlığı yapmış ve halen üyelerinden biri olan Aleksey Mitrofanov'un önerdikleri jeopolitik formüller üzerinde ayrıntılı durmak da yararlı olacaktır.

'Jirinovski Formülüne' göre Rusya'nın tarih boyu karşı-karşıya kaldığı bütün felaketler hep güneyden gelmiştir.¹⁶⁴ Bu bağlamda Rusya'nın bunalımdan kurtulabilmesi için "Güney sorununun" çözülmesi ve Rusya'nın Hint Okyanusu'na ve Akdeniz'e açılması gerekmektedir.¹⁶⁵ Güney sorununun çözülmesinin tek yolunu Rusya'nın sıcak denizlere çıkması ve Rus askerlerinin çizmelerini Hint Okyanusu'nda yıkamasında¹⁶⁶ gören Jirinovski, kendince bir jeopolitik formül ortaya koymaktadır. Bu formüle göre dünya nüfuz dairelerine ayrılmalı, Güneydoğu Asya ülkeleri Filipinler, Malezya, Endonezya ile Avustralya, Japonya ve Çin'in; Türkiye, İran ve Afganistan Rusya'nın, Afrika Kıtası Batı Avrupa'nın; Latin Amerika ülkeleri Amerika ve Kanada'nın nüfuz alanları olmalıdır.¹⁶⁷ Çin ve Hindistan'dan Avrupa'ya giden İpek Yolu Rusya üzerinden tekrar açılmalıdır.¹⁶⁸

Rus milliyetçilik akımı içinde üzerinde durulması gereken bir diğer jeopolitik model Mitrofanov'un görüşleridir. Mitrofanov, modelinde Rusya'nın Avrasya'da yeni bir kıtasal ittifak kurması gerektiğini öne sürmektedir.¹⁶⁹ Modelde kapitalist-sosyalist sistemlerin çatışmasına dayanan iki kutuplu sistemin Avrasya-Kuzey Amerika biçiminde tekrar diriltilmesi önerilmektedir. NATO genişlemesine kesinlikle karşı çıkılmalı, Soğuk Savaş'ın ardından Avrupa ve Asya'nın bölünmesini sağlayacak bütün anlaşmaların resmen tanınmadığı ilân edilmelidir. Rusya, BDT coğrafyasından çekilerek, Beyaz Rusya ile birleşmelidir. Rusya Almanya ve Japonya'yla stratejik ittifak içine girmelidir. Çin ve Hindistan'la ilişkiler daha da güçlendirilmelidir. Rusya Kafkasya'da İran

¹⁶³ Kolosov, *Geopolitiçeskoe Polojenie Rossii: Predstavleniya i Realnost*, s. 32.

¹⁶⁴ Vladimir Jrinovski, *Güneye Doğru Son İlerleyiş*, (Yeni Çığır, Ankara), s. 6.

¹⁶⁵ Jrinovski, *Güneye...*, s. 73.

¹⁶⁶ Jrinovski, *Güneye...*, s. 75.

¹⁶⁷ Jrinovski, *Güneye...*, s. 80.

¹⁶⁸ Jrinovski, *Güneye...*, s.79.

¹⁶⁹ Alexei Mitrofanov, 'Russia's New Geopolitics' The Strengthening Democratic Institutions Project (SDI) of the Belfer Center for Science and International Affairs (BCSIA) at the John F. Kennedy School of Government at Harvard University, Kasım 1998, <http://www.ciaonet.org>, ss. 15-23.

ve Ermenistan'la ittifak içinde Türkiye'ye karşı koymalıdır. Kürtler desteklenmeli ve bir tür Kürt-Türk federasyonunun kurulması esas amaç olmalıdır. Berlin-Moskova-Tokyo eksenine Kürt devletinin eklenmesi Rusya'nın Orta Doğu'daki konumunu güçlendirecektir. Orta Doğuda Irak Amerikan karşıtı rejimi ile işbirliği yapılacak bir ülke olarak görülmelidir. Rusya, ABD'nin kendini zayıflatma politikasına karşı Latin Amerika'daki ABD karşıtlığını kullanarak bu bölgeye girmeli, Afrika'da da benzer bir eğilimin güçlenmesi için Libya, Sudan, Somali ve Liberya benzeri ülkelerle işbirliği yapmalıdır. Rusya, ABD'nin içteki zayıflıklarından faydalanmalı, Afro-Amerikalıların 'Siyah Cumhuriyet' kurma girişimlerini ve ABD politikalarında etkinliklerini artırmalarını desteklemeli, Kuzey Kaliforniya'da Çinli-Japon özerk devletini, New Archangel merkezli Rus-Aleurt devletinin ve Hinduların devlet kurmalarını teşvik etmelidir. Berlin-Moskova-Tokyo mihverinin Rusya-Çin-Hindistan bloğu ile desteklenmesi ile Avrasya'da istikrar sağlanacaktır. Avrasya'nın dört büyük gücü-Rusya, Almanya, Çin ve Japonya- yeni bin yılda Arap Ligi veya Avrupa Ekonomik Topluluğu'na benzer ve 'ortak ev anlayışı'na dayanan bir Avrasya Asamblesini kurmaladırlar. Bu yapı sahip olduğu doğal kaynakların, aydın birikiminin, mâli ve işlenmemiş kaynaklar sayesinde özgün jeopolitik fırsatlar sağlayacağı için ABD, Birleşik Krallık ve Türkiye benzeri düşmanlar tarafından bozulmaya çalışılmaktadır. Bu çabalar engellenmelidir.

Jrinovski'nin ve Mitrofanov'un görüşleri her ne kadar da 'uçuk' ve gerçeklerle bağdaşmayacak düşünceler olarak gözükse de, Jrinovski'nin (ve temsil ettiği LDPR'nin) Rus milliyetçiliğinin Rusya siyasal hayatındaki en güçlü temsilcisi olduğunu unutmamak gerekir. Buna LDPR'nin 1990'da KGB tarafından kurdurulduğu savı da eklenince, aslında Jrinovski'nin 'Rus emperyalizminin konuşan dili' olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır.

d) Uzlaşmacı/Uzlaştırıcı Jeopolitik Akım

Bizim dış politikamızın bağımsızlığı kuşku doğurmamaktadır. Bu dış politikanın temelini pragmatizm, ekonomik verimlilik ve ulusal meselelerin önceliği oluşturmaktadır.¹⁷⁰

Vladimir Putin

Rus jeopolitik düşüncesinde geçen 10 senedeki akımlardan Batıcılık, SSCB'nin çöküşünü bir yenilgi olarak kabul ederek Rusya'nın

¹⁷⁰ Vistuplenie pri predctavlenii ejegodnogo Poslaniya Prezidenta Rossiyskoy Federatsii Federralnomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii, 8 Haziran 2000, <http://president.kremlin.ru/events/42.html>

tamamen Batı kampında yer almasını önerirken, Yeni Avrasyacılık ve Rus milliyetçiliği akımları yenilgiyi kabullenmeyerek ABD eksenli Batı ile yeni bir kutuplaşma için yeni jeopolitik modeller ortaya koymuşlardır. Yalnız bu modeller Rusya'nın tarihi geçmişi, bir anlamda anılan hususun da mirasıyla şekillenen özgünlüğü ile mevcut koşullar arasında doğrusal bir bağlantı kuramamışlardır. Batıcılar Rusya'nın toplumsal yapısı, siyasal rejim geleneği ve tarihsel mirası unsurlarını yeterince dikkate almayan bir model önerirken, Yeni Avrasyacılar ve Rus milliyetçileri daha çok eski algılamalardan yola çıkarak Rusya'nın mevcut olanaklarına uygun olmayan çatışmacı ve eskinin geri dönmesini öngören bir model oluşturma çabası içindedirler. Bu modellerin eski mirasla mevcut koşullar arasında dengeli bir seçenek önermemesi, bu modellerin uygulamaya geçiş noktasında ciddi zorluklar ve önerilen modellerle çelişkili olan uygulamalar ile sonuçlanmıştır..

Bu modellerin yaşadığı sorunlar eski ile yeni arasında 'mâkul' bir denge kurmayı içeren bazı yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Dengeleyici bir model olarak nitelendirebileceğimiz yeni jeopolitik model arayışlarının ilk örneklerinden biri Vadim Tsimburskiy'in 'Rusya Adası' modelidir.¹⁷¹ Tsimburskiy Rusya'nın 300 seneden beri devam eden 'Avrupa'ya saldırısının' ülkenin jeopolitik marjinalleşmesiyle sonuçlandığını savunurken, Batıcı, Avrasyacı ve Üçüncü Romacı yaklaşımlardan kaçınılması gerektiğini belirtmektedir. SSCB'nin dağılması ile Rusya'nın, jeopolitik istikrarsızlıkların bulunduğu "arazi-boğaz" bölgelerinin kuşatması altında kaldığını belirten Tsimburskiy, Rusya'nın temel amacının 'Rusya Adasının' sürekli gelişimini sağlamak ve doğu (Ural dağlarının arkasında kalan) bölgelerinden faydalanmanın maksimize edilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle Tsimburskiy, Rusya'nın mevcut sınırları kabul etmesini, dış yayılma ve 'küresel misyon' unsurlarından vazgeçmesini, iç jeopolitik sorunların çözümünde önceliği mevcut alanın faydasının maksimize edilmesine verilmesi gerektiğini önermektedir.

Mevcut koşullarla Rusya'nın tarihi mirası arasında denge kurmayı amaçlayan modelin savunucularından biri olarak kabul edebileceğimiz, Moskova'daki ABD ve Kanada Enstitüsü'nün Başkanı Sergey Rogov da SSCB'den farklı olarak Rusya Federasyonu'nun süper güç olamaya çağını, fakat sahip olduğu alan, nüfus, ekonomik, bilimsel-teknik ve askerî kaynaklar nedeniyle çok kutuplu dünyada sorunların çözümüne

¹⁷¹ Bu modelle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: V.L. Tsimburskiy, 'Ostrov Rossiya: Perspektivi Rossiyskoy Geopolitiki', *Polis*, 1993, Sayı 5, <http://www.politstudies.ru/fulltext/1993/3/2.htm>, ss. 6-23. ve V.L. Tsimburskiy, ' "Ot Velikovo Ostrova Rusii.." K Pracimvolu Rossiyskoy Tsivilizatsii', *Polis*, 1998, Sayı 6, <http://www.politstudies.ru/fulltext/1997/6/4.htm>, ss.34-56.

eşit hakla katılan, kendi meşru çıkarlarını koruyan en önemli güçlerden biri olabileceğini savunmaktadır.¹⁷²

Benzer bir yaklaşımı K. Sorokin'in 'dengeli uzak durma stratejisi' yaklaşımında da görmek mümkündür.¹⁷³ Bu yaklaşıma göre Rusya dünya politikasını etkileyebileceği bütün olanaklarını azami ölçüde kullanmalı, belirli bir jeopolitik eksenin güçlenmesini engellemeli, dünya güçleri ve onların liderliklerini yaptığı ittifaklar arasındaki mevcut ve potansiyel çatışmaları kendi çıkarı için kullanmalı ve kendi dış politikasını karşılıklılık esasına göre yürütmelidir.¹⁷⁴

Rusya diplomatlarından Anatoliy Adamaşin de Rusya'nın dış politikasının çok yönlü olmak zorunda olduğunu, bu tür bir dış politikanın ülke ulusal çıkarlarına uygun olacağını savunmaktadır.¹⁷⁵ Rusya SSCB döneminin süper gücü gibi davranmamalı, fakat ABD'nin dünyanın egemeni gibi davranmasına da izin vermemeli, bu arada özellikle Amerikan yanlısı olmaktan kaçınılmalıdır. Rusya'nın şimdilik mevcut uluslararası yapıyı değiştirme gücünün olmadığını belirten Adamaşin ülkenin ilk önce iç zayıflığını ve ekonomik sorunlarını aşması gerektiğini, dış politikanın da bu sorunun çözümünde ekonomik verimlilik esasına dayanan bir yapıyı temel alması gerektiğini savunmaktadır.¹⁷⁶

Bütün bu görüşler ekseninde ortaya yeni, uzlaşmacı jeopolitik akımın çıktığını belirtmek mümkündür. Bu uzlaşmacılık hem Rusya'nın tarihi ile mevcut koşullar arasında "makul" ve gerçekçi bir uzlaşma sağlamayı, hem de tarihte mevcut koşullar arasında daha radikal bir ayrımı içeren Batıcı, Yeni Avrasyacı ve Rus milliyetçi akımlarının önerdikleri modellerin bazı unsurlarını kendi içinde barındırması anlamını taşımaktadır. 1990'ların ortalarından itibaren kuramsal anlamda şekillenmeye başlayan bu uzlaşmacı modelin ılımlı milliyetçilik içinde olduğu ve Rusya devletini ve onun uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmeyi hedeflediğini belirtmek gerekir.¹⁷⁷ Uzlaşmacı jeopolitik akım Batıcı, Yeni Avrasyacı ve Rus milliyetçi akımlarının aşırı nitelikli önermelerinden kaçınarak Rusya'nın jeopolitik bağımsızlığını sağlama amacındadır. Uzlaşmacı model yandaşları Rusya'nın dış poli-

¹⁷² Sergey Rogov, 'Konturu Noviy Rossiyskoy Strategii', *Nezavisimaya Gazeta*, NG-Tsenarii, 1998, Sayı 3, ss.14-15'den aktaran Kolosov, (der), *Geopolitiçeskoe Polojenie Rossii: Predstavleniya i Realnost*, s. 37.

¹⁷³ K.E. Sorokin, *Geopolitika Sovremennosti i Geostrategiya Rossii*, (Moskova, ROSSPEN, 1996), s.56.

¹⁷⁴ Sorokin, *Geopolitika...*, s. 57.

¹⁷⁵ Anatoliy Adamaşin, 'Naş Otvet Amerike', *Nezavisimaya Gazeta*, <http://ng.ru/ideas/1999-10-19/answer.html>, 19 Ekim 1999, s. 2.

¹⁷⁶ Adamaşin, 'Naş Otvet Amerike', s. 5.

¹⁷⁷ Kolosov (der), *Geopolitiçeskoe...*, s. 36.

tikasında realizm ve pragmatizme dayanmasını, ülkenin mevcut olanaklarının küresel koşulları etkilemesi için etkin kullanımını savunmaktadır. Bu model ekonomik yatırımlar ve Avrupa'ya entegrasyon karşılığı jeopolitik tavizler vermeyi de kabul etmemektedir. Genel felsefesinin dışında uzlaşmacı jeopolitik modelin Rusya için bölgesel bazda önerdiği tercihleri de birkaç noktada şöyle özetlemek mümkündür.¹⁷⁸

1. *Rusya'nın eski Sovyet mekanındaki lider pozisyonunu, özellikle ekonomik araçları kullanarak sağlama almak,*
2. *SSCB'nin mirası olan jeopolitik kaynakların etkin kullanılması.* Bu ilke nükleer silah unsurunu engelleyici unsur olarak elde tutmayı, BM Güvenlik Konseyinin veto hakkına sahip üyelik vasfını kullanmayı, silah ticaretini, Rusya doğal kaynaklarının ihracat ve transit geçişinden dış politikada yararlanmayı, yurtdışındaki Rusya askerî üslerini önemsemeyi, eski müttefiklerle (Sırbistan Ermenistan, Kubaş, Angola, Mısır, Suriye, Irak, Libya) ilişkileri sürdürmeyi öngörmektedir.
3. *Batı ile ilişkileri farklılaştırıcı bir yaklaşım içinde sürdürmek.* Böylece Rusya'nın Avrupa ile ilişkilerini geliştirmesi daha fazla kabul edilir gözükmekte ve Rusya için tek taraflı bağımlılık oluşturmayacak bir ilişki türü olarak benimsenmektedir. Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesi her surette teşvik edilirken, ABD'nin küresel egemenlik çabaları olumsuz bir nitelik arz etmektedir. Yine de bu olumsuzluğun ABD'yle açık çatışmaya dönüşmemesine özen gösterilmektedir.
4. *Rusya'nın Asya ile ilişkilerini Batı ile ilişkilerine paralel biçimde geliştirerek denge kurulması.* Bu bağlamda, Çin, Hindistan, Türkiye ve İran'la ilişkilerin geliştirilmesi, Asya-Pasifik'le bölgesi ile sıkı ilişkiler öne çıkmaktadır.
5. *Rusya'nın transit geçiş olanaklarının kullanılması.* Bununla Avrupa ve Asya Pasifik arasında bağlantı kurulması amaçlanırken, enerji koridoru vasfının kazanılması ve Hazar petrolünün Batı pazarlarına taşınmasına da ev sahipliği yapılması planlanmaktadır.

Bu jeopolitik modelin siyasal sistem içerisindeki temsilciliğini ise Putin yönetiminin yaptığı söyleye biliriz. Her şeyden önce Putin, reformcu Büyük Petro'yu örnek almasıyla, Sovyet döneminin nostaljisini ulusal marş ve ordu simgelerinde yaşatan ve KGB'de ekonomik istihbaratçı geçmişinin verdiği deneyim ve pragmatik karar verme yetisiyle

¹⁷⁸ Kolosov (der), *Geopolitiçeskoe...*, ss. 36-38.

.....
**Putin yönetiminin
 dış politikası bölgesel
 alanlarda da uzlaşmacı
 jeopolitik modelin
 önermeleri ile uyum
 göstermektedir.**
 .....

uzlaşmacı model için uygun bir kişilik olarak öne çıkmaktadır. Putin ilke önceliğini Rusya devletini güçlendirmek ve bunu da güçlü devlet, güçlü ekonomi ve güçlü ordu ile gerçekleştirmek olarak belirlemiştir.¹⁷⁹ Putin güçlü, etkin, demokratik, yurttaşlarının haklarını, ekonomik

özgürlüklerini savunabilen, onlara uygun yaşam koşulları sağlayabilen devlet kurma amacıyla olduklarını beyan ederken, devletin güçlenmemesi durumunda dış meydan okumalara da cevap verilemeyeceğini vurgulamıştır.¹⁸⁰ Böylece iç politikada güçlü bir devlet yapılması amaçlanırken, dış politika da öncelikli olarak iç sorunların çözümüne yönelik esaslar çerçevesinde yürütülmektedir.¹⁸¹ Rusya'nın Dışişleri Bakanı İgor İvanov ülke dış politikasının amacını güvenliğin sağlanması, sürdürülebilir kalkınma için uygun koşullar sağlama, nüfusun yaşam standartlarının yükseltilmesi, ülke birlik ve bütünlüğünün korunması, anayasal düzenin sağlanması, sivil toplumun oluşturulması ve yurtdışındaki Rusların haklarını savunmak olduğunu belirtmektedir.¹⁸² Yeni dış politikada pragmatizm, ekonomik verimlilik ve millî meseleler arasında denge tutturulmaya çalışılırken, Rusya diplomasisini sorunların çözümünde gerginleştirici değil, yapıcı rol üstlenmesi yaklaşımı benimsenmektedir.¹⁸³

Bu çerçevede Putin yönetiminin dış politikası bölgesel alanlarda da uzlaşmacı jeopolitik modelin önermeleri ile uyum göstermektedir. Putin'in Rusya'nın BDT'deki lider pozisyonunu koruması için bir yandan BDT'nin ekonomik yönünü geliştirme çabaları, Avrasya Ekonomik Birliğinin oluşturulması,¹⁸⁴ enerji faktörünün bu coğrafyadaki ülkeler üzerinde etkin baskı unsuru olarak kullanılması¹⁸⁵ uzlaşmacı modelin

¹⁷⁹ Bu konuda bkz: V.V. Putin, 'Rossiya na Rubeje Tısyäçaletiy', <http://www.government.gov.ru/government/minister/article-vvp1.html>, 27 Aralık 1999; Cem Oğuz, 'Rusya'daki Federatif Yapı ve Başkan Putin'in İç Politika Öncelikleri', *Stratejik Analiz*, Temmuz 2000, Cilt 1, Sayı 3, ss. 42-48.; Anar Somuncuoğlu, 'Rusya'da Putin Usulü Reformlar : Güçlü Devlet, Güçlü Ordu, Güçlü Ekonomi', *Stratejik Analiz*, Mayıs 2001, Sayı 13, ss. 40-47.

¹⁸⁰ İgor İvanov, *Vneşnaya Politika Rossii i Mir*, (Moskova, MGIMO, 2001), s. 43

¹⁸¹ İvanov, *Vneşnaya Politika Rossii i Mir*, s.43. ve İgor İvanov, *Novaya Rossiyskaya Diplomatiya (Desyat Let Vneşney Politiki Strani)*, Moskova, 2002, OLMAPRESS, s. 16.

¹⁸² İvanov, *Novaya...*, s. 17.

¹⁸³ İvanov, *Novaya...*, s. 18.

¹⁸⁴ Anar Somuncuoğlu, 'Avrasya Ekonomik İşbirliği: Rus Dış Politikasında Yeni Bir Atak', *Stratejik Analiz*, Temmuz 2001, Cilt 2, Sayı 15, ss. 86-91.

¹⁸⁵ Bu konuda bkz: Nazim Cafersoy, 'Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi', *Stratejik Analiz*, Aralık 2000, Cilt 1, Sayı 8, ss. 52-60.

.....
: 20. yüzyılın son
: çeyreğinin Rusya
: açısından özeti büyük ve
: hızlı bir jeopolitik geri
: çekilmedir.
: .....
: .....

ilk ilkesiyle uyum göstermektedir. Benzer biçimde SSCB'den kalma unsurlar, örneğin Güvenlik Konseyindeki veto hakkı son Irak krizinde olduğu gibi ustaca kullanılırken, nükleer silahların caydırıcı niteliği ulusal güvenlik doktrininde vurgulanmaktadır.

Eski askerî üsler, Gürcistan örneğinde koz olarak açıkça gündeme gelirken, eski alacaklar Ermenistan'da stratejik nitelikli fabrikaların Rusya'nın eline geçmesinde takas olarak kullanılmaktadır. Putin'in Batıya ilişkin dış politikasında AB ile ilişkiler, özellikle Almanya ekseninde stratejik işbirliğine gidecek biçimde geliştirilirken, ABD ile ilişkilere rasyonellikle ABD'nin küresel egemenlik girişimleri arasında bir denge tutturulmaya çalışılmaktadır. Putin'in dış politikasında 11 Eylül öncesinde ABD karşıtlığı daha fazla iken, 11 Eylül'den sonra ABD ile stratejik işbirliğinde atak davranmasını da pragmatizm ve rasyonel tercihin bir ürünü olarak değerlendirebiliriz.¹⁸⁶

Rusya dış politikasının Asya ayağı, Şanghay İşbirliği Örgütü bağlamında veya Çin, Hindistan, Japonya ve Güney-Doğu Asya ülkeleriyle ikili ilişkiler biçiminde her fırsatta geliştirilmeye çalışılırken, Putin de ASEAN toplantısında Rusya'nın bir Avrasya ülkesi olduğunu vurgulamaktan¹⁸⁷ çekinmemektedir. Bu arada Rusya'nın enerji boru hatları konusunda AB ile yaptığı enerji işbirliği, Bakü-Ceyhan boru hattına karşı çıkışı, Çin'e enerji satma yönündeki çabaları da ülkenin özellikle enerji köprüsü olması bakımından anlamlıdır.

Sonuç

20. yüzyılın son çeyreğinin Rusya açısından özeti büyük ve hızlı bir jeopolitik geri çekilmedir. Rusya devlet geleneğinin 1552'de Kazan Hanlığı'nın işgalinden bu yana geçen yaklaşık 437 senenin bir yayılma anlayışı üzerine kurulduğu düşünülürse bunun ülkede ne kadar büyük bir zihinsel şoka yol açtığını tahmin etmek zor olmasa gerek. Büyük Petro'dan 1914 yılına kadar günlük 83 km² ve yıllık 80 bin km² hızla genişleyen ve bu geleneği SSCB döneminde de sürdüren bir ülkenin üç yıl gibi (1989-1991) çok kısa bir sürede çok büyük bir coğrafyanın kontrolünü kaybetmesi çok ciddi ve kabulü zor bir olaydır. Ayrıca ordusu

¹⁸⁶ Rusya-ABD ilişkileri için bkz: Elnur Soltan, 'Bush-Putin Zirvesi: Soğuk Savaşın İkinci Bitişi', *Stratejik Analiz*, Aralık 2001, Sayı 20, ss. 5-27.

¹⁸⁷ www.strana.ru.state/kremlin/2000/11/13/974117268.html, 13 Kasım 2000.

sıcak bir savaşta yenilmeden büyük bir imparatorluğu kaybeden ve bir anda süper güç konumundan nispeten zayıf, Batı karşısında sürekli taviz veren bir ülke konuma düşen Rusya, geçen 10 sene içinde bu şoku atlatamayıp kendi kimliğini, özellikle dışa dönük kimliğini bir türlü tanımlayamamıştır.

Kendi yayılmacılığını ve devlet misyonunu tarihsel çizgide bazen sıcak denizlere çıkış, bazen "Moskova-Üçüncü Roma'dır", bazen "Orta Asya'ya uygarlık götürme" ve son olarak da "sosyalist devrim" misyonu ile meşrulaştıran Rusya, geçen 10 senede Batılı mı, Doğulu mu, yoksa her ikisinin birleşimini ifade eden Avrasyalı mı, yoksa milliyetçi bir tercihe sahip bir ülke mi olduğuna bir türlü karar verememiştir. Bu karmaşıklığa mevcut koşulların zorlaması da eklenince ülkede misyon arayışları artmıştır.

Bazılarının 1920'lerin Almanya'sına benzettiği 1990'ların Rusya'sında ideolojik devletin sonu ile beraber misyon arayışlarında jeopolitik kuramı ve modelleri önemli bir boşluğu doldurmuştur. Rusya'da "jeopolitiğin Rönesansı" olarak tanımladığımız bu sürecin ilk ciddi yansıması kendini Batıcı/Atlantikçi ve Avrasyacı yaklaşımlar arasındaki siyasî ve fikrî mücadele biçiminde göstermiş, Yeltsin döneminde dış politika alanında ciddi politika ayrışmalarını da içeren çok önemli bir boyut kazanmış, Putin döneminde bu mücadele temelde stratejik düşünce alanında ve Rusya'nın stratejik geleceği alanındaki tartışmalar çerçevesinde yoğunlaşmaya ve belirginleşmeye başlamıştır.

Bu misyon arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkan ve Rusya için kurtuluş modelleri öneren Batıcılık, Yeni Avrasyacılık ve Rus milliyetçiliği jeopolitik akımları geçen on senede değişik vesilelerle Rusya devlet pratiğinde kendisini gösterse de özünde ciddi bir başarı sağlayamamıştır. Ortak özellikleri Rusya'nın tarihi ve özgün koşulları ile mevcut olanakları ve küresel eğilimler arasında "makul" ve uygulanabilir bir denge tutturamamak olan bu akımlar ülkenin ciddi zikzaklar çizmesine neden olmuştur. Süper güç statüsünü kaybetmenin kabullenilemeyerek daha çok irrasyonel bir tepki olarak yorumlanabilecek bu sürecin en önemli sonucu ise yeni bir misyoncu akımın ortaya çıkmasına olanak vermesidir. Düşünsel temelleri 1990'ların ortasından itibaren atılan ve kendi pratik ifadesini Putin yönetimin politikalarında gösteren uzlaşmacı jeopolitik akım esasında üstte bahsettiğimiz her üç akımın sentezinden oluşturulmuş ve mevcut koşullara uygun biçimde dizayn edilmiştir. Kendi içinde önemli bir rasyonel bütünlüğe sahip olan bu akım Rusya'nın günümüz koşullarında artık bir süper güç olmadığını ve yeni bir kutuplaşmayı kaldıramayacağını kabullenmiş durumdadır. Fakat bu akımın yandaşları Rusya'nın coğrafi süper güç olduğunu, elin-

.....
: **Rasyonalite ve serin**
: **kanlılığın her zaman**
: **en gür ses olarak**
: **yükselmediği, ünlü Rus**
: **şair Fedor Tyuçev'in de**
: **"akılla anlaşılmayacağını"**
: **belirttiği Rusya'nın**
: **gelecekteki yönünün ne**
: **olacağı sorusunun en**
: **doğru cevabını ise zaman**
: **verecektir.**
.....

sini gösteren bir anlayışa sahiptir. Bu akım Batı kampındaki ABD-AB çatışmalarında yararlanma arzusunu pratiğe dökmeye hiçbir sakınca görmezken, Asya'yı ihmâl etmemekte, BDT coğrafyasını halen kendi öncelikli alanı olarak algılamakta da hiçbir mahsur görmemektedir.

Bu özelliklerine rağmen, uzlaşmacı modelin Rusya için başarılı bir model oluşturabileceğini sadece iki senede, hem de uluslararası sistemde çok önemli değişiklikleri beraberinde getirmesi beklenen 11 Eylül'ün ardındaki süreçte, kestirmek çok zordur. Bugün ABD'nin, hegemonyasını sağlamlaştırma çabalarının şiddetini arttırması ve buna paralel olarak, bu çabaların ve bütününde ABD'nin tek süper güç pozisyonunun giderek meşruiyetini kaybettiği bir dönemden geçiyoruz. Böyle bir dönemde rasyonalite ve serin kanlılığın hiç de her zaman en gür ses olarak yükselmediği, ünlü Rus şair Fedor Tyuçev'in de "akılla anlaşılmayacağını" belirttiği Rusya'nın gelecekteki yönünün ne olacağı sorusunun en doğru cevabını ise zaman verecektir.

deki nükleer silahları, BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkı ve benzer unsurlar nedeniyle uluslararası sistemde halen büyük bir güç olduğunu da her fırsatta dile getirmektedirler. Bu akım ABD'nin hegemonik çabalarından rahatsız ve özünde çok kutuplu bir dünyadan yana, fakat bu ülkeyle kamplaşmanın Rusya'ya vereceği zararların farkında olan ve gerektiğinde 11 Eylül sonrası dönemde olduğu gibi ABD ile işbirliğine gidebilecek kadar rasyonel davranma beceri-